

PRIKAZI NOVIH KNJIGA I ČASOPISA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES

IME SVETA MARIJA - IME JE KOJIM SE POIGRALA POVIJEST

A. Lukinović, P. Markač: *Župa Sveta Marija, Sveta Marija, 2003.*

Monografija, kao povijesna vrsta, nije nova stvar, ali je pisanje monografija uzelo maha u Hrvatskoj tek nakon stjecanja njezine neovisnosti. Mjesne monografije, a pod tim najčešće podrazumijevamo povjesnice pojedinih gradova i sela, svojevrsni je lakmus-papir demokratskih i općeljudskih sloboda u jednom društvu, u jednom narodu. Ako usporedimo koliko je monografija objavljeno u komunističkom razdoblju od 1945. do 1990. te 1990. do danas, onda će ne samo povjesničari nego i laici uočiti nerazmjer između broja "mjestopisa" objavljenih u jugokomunističko doba i u doba hrvatske neovisnosti. Samo na međimurskom području u desetak godina objavljeno je desetak monografija. Prije niti jedna (Donja Dubrava, Kotoriba, Goričan, Sveti Juraj u Trnju, Nedelišće, Prelog, Donji Vidovec, Mala Subotica, Sveti Martin, Žiškovec). Tim mnoštvom monografija Međimurje tek sada, simbolično, izlazi iz pretpovijesti u svoju povijest. Znatan udio u svemu tome imala je Nakladna kuća "Dr. Feletar" iz Koprivnice.

Imajući pred sobom ovu lijepu monografiju Svete Marije i razmišljajući o svemu tomu, pala mi je na pamet monografija jednoga nama dobro poznatoga grada - značajnog i za općehrvatske razmjere - to je "Povijest grada Varaždina". Znameniti hrvatski povjesničar Rudolf Horvat monografiju Varaždina uglavnom je dovršio već oko godine 1912. To Horvatovo vrlo vrijedno znanstveno djelo u tami anonimnosti odležalo je osamdesetogodišnji san, prospavalo je razdoblje dviju Jugoslavija i objavljeno je tek u neovisnoj Hrvatskoj, godine 1993., usred hrvatskog Domovinskog rata, što samo po sebi govori da je sloboda duha, kao i kruh, nužna za harmoničan razvoj čovjeka kao jedinke, a isto tako i naroda kao kolektiviteta.

Živeći dugo u neslobodi, hrvatski je čovjek nenaviknut na razmišljanje o sebi i svojoj prošlosti, pa gundā katkada zato što mu župnik drži duga prodečtva, a mi učitelji i profesori duga predavanja, a onda mu još zadajemo i mrske domaće zadaće, odvajajući ga tako od ugodne dangube. Vrlo se često pritom zaboravlja da je suvremenog čovjeka, izloženog nevoljama i zamkama potrošačkoga konzumističkog društva, i te kako potrebno osposobiti za život, probuditi kod njega nadu u budućnost i stvoriti obrambene mehanizme, koji će mu omogućiti samostalno rasuđivanje o svemu što ga okružuje.

Zato je dobro da čovjek pozna svoju vlastitu prošlost, prošlost svojega mjesta i svojega naroda, naravski i prošlost drugih naroda kojima je okružen. Nije uzalud već bezbroj puta rečeno da onaj koji iz povijesti ništa nije naučio, pogreške povijesti ponavlja. Historia magistra bi nama Hrvatima odista trebala biti učiteljica života, da nas podučiti da niti sva dobra nisu od danas, a niti sva zla od jučer. Ona nam otkriva da je hrvatski čovjek, čuvajući svoju vjeru i svoj nacionalni identitet, u svim teškim vremenima pronalazio obrambene mehanizme koji su mu omogućili da dostojanstveno prevlada sve one bezbrojne povijesne teškoće koje su postojale na ovoj vrlo osjetljivoj geopolitičkoj vjetrometini gdje su se križali i gdje se još križaju bezbrojni interesi tuđina.

Autori monografije "Župa Sveta Marija", dr. Andrija Lukinović i vlč. Pavel Markač, pišući to djelo preuzeli su nvrlo zahtjevan posao, jer se o Svetoj Mariji sve do novijega doba relativno malo govorilo. Tek je nedavno skrenuta pozornost, kada je Matica hrvatska otkrila spomen-ploču hrvatskom skladatelju Ivanu Mustaću. Nešto podataka o Svetoj Mariji iznio je Rudolf Horvat u svojoj Povijesti Međimurja, a neke je naveo i Vladimir Kapun u svojoj knjizi "Međimurje 1918". Vrijedne obavijesti

dobili smo od Miroslava Vuka (Skladbe i život Ivana Mustaća, 2001.) i Nade Mance (Svetomarska čipka i čipkarstvo u Međimurju, 2000.). Sve su to bili ipak, iako vrijedni, samo djelomični podaci o Svetoj Mariji. Ovom monografijom praznina u poznavanju povijesti Svete Marije, a djelomice i šire, kvalitetno je popunjena.

U povijesti se Sveta Marija najčešće spominjala kada se govorilo o velikoj župi Bistrica (današnji Donji Vidovec), koja je obuhvaćala sva istočnomeđimurska mjesta, Donji Vidovec, Legrad, Donju Dubravu, Kotoribu, Svetu Mariju, Donji Mihaljevec i Čukovec. Kao što je poznato, krajem 18. stoljeća, za vladavine Marije Terezije, a pogotovo Josipa II., došlo je u Habsburškoj Monarhiji do velikih promjena u životu Katoličke crkve. Najprije su 1773. ukinuti isusovci, a onda 1786. i pavlini. I jedan i drugi red u povijesti hrvatskog naroda, poglavito u povijesti školstva, stekli su dotad velike zasluge. Zapravo, njima trebamo zahvaliti što su postavili temelje hrvatskom školstvu i proučavanju hrvatskog jezika. Sjetimo se samo Bartola Kašića, njegove slovnice *Institutiones linguae illiricae*, Ivana Belostenca, njegova Gazofilacija i Sušnik-Jambrešićeva rječnika *Lexicon latinum*. Tih godina krajem 18. stoljeća počela je i regulacija župa u Habsburškoj Monarhiji. Preustroj župa obuhvatio je i Hrvatsku, a isto tako i Zagrebačku (nad)biskupiju koja je u ono doba u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu bila po veličini druga biskupija. Zauzimala je veliki dio sjeverne i središnje Hrvatske, kao i područje dvadeset i jedne župe sjeverno od rijeke Mure, a to znači istočni dio Prekomurja i južni dio Zaladske županije sve do Velike Kaniže.

Važnu epizodu u hrvatskoj povijesti, a posebice u povijesti Međimurja, predstavljaju Zrinski. O njima se u monografiji govori više s naglaskom na njihovu ulogu u protestantizmu, a manje kao podupirateljima Katoličke crkve i kulturnog i književnog života. Sin hrvatskog Leonide (Nikola Zrinski Sigetski) Juraj (III.), kao i Jurjev sin Mikula Zrinski, podupirali su protestantizam. Međutim, Nikolin i Petrov otac Juraj (IV.) vraća se katolicizmu (1613.) te njegovi sinovi kod isusovaca dobivaju izrazito katolički odgoj. Nikola u Čakovcu utemeljuje franjevački samostan, a Petar podupire pavline u Sveticama; Katarina podupire objavljivanje molitvenika Dvoji dušni kinč isusovca Boltžara Milovca, a i sama piše molitvenik Putni tovaruš (1661.), dok sin Nikole Zrinskog Čakovečkog, Adam Zrinski, čakovečkim franjevcima ostavlja veliku zakladu za gradnju crkve. Treba istaknuti da su i Nikola Zrinski Čakovečki i Petar Zrinski također bili i književnici. Za Jurja Zrinskog III., onog Zrinskog kojega se najčešće spominje kao pristašu nove vjere, važnije je što je utemeljio prvu tiskaru u sjevernoj Hrvatskoj i što je u njoj tiskao prvu hrvatsku kajkavsku knjigu, Pergošićev *Decretum*, u Nedelišću 1574. Bio je veliki promicatelj hrvatskog jezika.

Pitanju Bekšinskog arhiđakonata autori monografije s pravom su posvetili pozornost. Rasvijetljavanje tog pitanja zadire ne samo u hrvatsku crkvenu povijest, nego i u hrvatsku nacionalnu povijest jer je Bekšinski arhiđakonata od samoga utemeljenja Zagrebačke (nad)biskupije (1094.) bio s mađarske strane na udaru ne samo raznih crkvenih nego i političkih osporavanja. Kada nije uspjela formula da Bekšinski arhiđakonata bude priključen Vesprimskoj biskupiji, u doba Marije Terezije - koja je dopustila brojne kompromise u korist mađarske strane - pronađena je formula o utemeljenju nove biskupije, Sombatheljske (Subotičke), kojoj su dana neka područja Vesprimske, Jurske te dvadeset i jedna župa Bekšinskog arhiđakonata Zagrebačke (nad)biskupije. U tom razgraničenju nije se gledalo na narodnosni sastav vjernika i njihov materinski jezik, nego, na žalost, samo na političke interese. Tako je istočno Prekomurje i područje južno od Velike Kaniže, koje nastanjuju pomurski Hrvati, priključenjem Sombatheljskoj biskupiji prepušteno denacionalizaciji. Time je hrvatskoj crkvi i hrvatskom narodu nanosena velika nepravda. Poslije isključenja Transmurane iz Bekšinskog arhiđakonata nastavljeni su zahtjevi i za isključenje Međimurja iz Zagrebačke (nad)biskupije. Ti zahtjevi trajali su sve do 1918., a obnovljeni su i tijekom mađarske okupacije u doba Drugog svjetskog rata. Za svojega života energično se tome suprotstavljao biskup Josip Juraj Strossmayer, a u doba Drugog svjetskog rata nadbiskup Alojzije Stepinac.

U kontekstu rasprave o Bekšinskom arhidakonatu postoji još jedno pitanje koje su dotakli pisci monografije. Ono se odnosi na činjenicu utemeljenja Zagrebačke (nad)biskupije i uključivanja Transmurane u njezinu jurisdikciju. Objašnjavajući stvaranje zapadne granice Ugarske, tim se problemom bavio mađarski povjesničar János Karachonyi. Njegova objašnjenja preuzima Ivan Škafar, koji se koristi i istraživanjima slovenskog povjesničara Milka Kosa. Do danas vidljive tragove o rasprostiranju zapadne granice ugarske države prema njegovim te objašnjenjima Milka Kosa, koje preuzima Ivan Škafar, nalazimo u toponimima: Lövä, Ör, Sütze, Strelec, Stara Straža, Preseka, Presika, Stročja Ves. Škafar smatra da je granica Bekšinskoga arhidakonata išla od Breznice na Dravi i dalje crtom Örtilos, Becsehely (središte arhidakonata), Örikozmadombja te gornji tok rijeke Krke. Otuda se ta granica ispod Murske Sobote spuštala na rijeku Muru. U doba ugarskoga kralja Ladislava zapadna granica Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva između Mure i Drave dopirala je do crte Dobra - Radgona - Ptuj. Zapadno od te crte jurisdikciju je imala Salzburška nadbiskupija. Uz potporu križarskih redova, ta se granica do XIV. stoljeća pomicala na istok do današnje crte, koja je još jednom prelomljena 1946. kada je amputirano Raskrižje.

Sveta Marija, kao što smo već rekli, pripadala je velikoj župi Bistrica sa sjedištem u Donjem Vidovcu, koja je i za tadašnje prilike, a bila bi to i za današnje, odista velika. Zato novom regulacijom župa 1789. dolazi na području stare Bistrice do stvaranja triju novih župa: Donje Dubrave, Kotoribe i Svete Marije. Prvi župnik novoosnovane župe bio je bivši pavlin Placid Kligor, rodnom iz Kaniže. Raskošno oslikana kasnobarokna crkva, kojom se i danas mještani Svete Marije i Mihaljevca ponose, sagrađena je 1784. godine što nam govori da se i prije osnivanja župe o tome govorilo.

Monografija akribično donosi sve relevantne podatke i o staroj svetomarskoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije, koju je negda hrvatski puk zvao Cirkva vu nebo vzetja Blažene Device Marije. Ništa manje nisu zanimljivi izneseni podaci i o gradnji crkve Sv. Antuna Padovanskog i Sv. Mihovila Arkandela u Donjem Mihaljevcu, sastavnom dijelu svetomarske župe. Hrvatsko će općinstvo tek sada, nakon izlaska ove monografije, prvi put doznati kakvu su kalvariju Mihaljevčani sa svojim župnikom Lovrom Galićem prošli gradeći svoju crkvu. Njezina je gradnja paradigma za gradnju brojnih crkava u doba komunističke vladavine.

Monografija se u cijelosti odlikuje zasnivanjem na izvorima. Iznesena su imena župnika, kanonika, biskupa, redovnika, graditelja, učitelja, orguljaša. Izneseni su i računi o gradnjama i popravcima. U monografiji je kratko navedena i povijest mlade Varaždinske biskupije. Isto tako, monografija obuhvaća imena svih vjernika, kao i ljetopis župe. Izvori se koriste u svim dijelovima, i kada se govori o starijim razdobljima, i kada se govori o novijim razdobljima svetomarske župe, koja je u svemu dijelila sudbinu - ako je promatramo unutar Međimurja - ostalih međimurskih župa, posebno mislim na ona najteža razdoblja od godine 1861. do 1918. i od 1941. do 1945. kada su međimurski Hrvati u svojoj mučnoj borbi za opstanak jedini oslonac imali u crkvi. Tadašnje mađarske vlasti to su vrlo dobro znale i zato su atakirale na hrvatsku crkvu, to više što se u crkvenim rukama nalazilo i školstvo. Za mađarsku stranu bilo je najvažnije ili Međimurje odvojiti od Zagrebačke (nad)biskupije ili slomiti hrvatsko svećenstvo do te mjere da će dopustiti dominaciju mađarskog jezika u crkvi. Niti jedno niti drugo nije se dogodilo. Upravo iz redova hrvatskog svećenstva krajem 19. i početkom 20. stoljeća oblikovalo se jezgro Hrvatskog narodnog pokreta međimurskih Hrvata, na čelu s mladim svećenikom Lukom Purićem (1881. - 1914.). Taj pokret je pripremio vojno oslobođenje i priključenje Međimurja Hrvatskoj 1918. U njemu je vrlo djelatan bio svetomarski kapelan Mihovil Lamot. U Katoličkom listu javljao se pod pseudonimom Vagus (Lutajući). O tomu vidi: Zvonimir Bartolić: Hrvatski narodni pokret međimurskih Hrvata (2001.).

Ova monografija sadrži i brojne nepoznate podatke o generalnom vikarijatu za Međimurje u doba Drugog svjetskog rata. To vrlo važno razdoblje u povijesti međimurskih Hrvata u ovoj monografiji prvi je put detaljno osvijetljeno. Naravno, ne nedostaju niti podaci iz razdoblja nakon Drugog svjetskog rata

kada je čitava hrvatska crkva prolazila kroz svoju "krvavu kupelj". Svoj križni put svetomarska župa, kao i cijela Crkva u Hrvata, prolazila je na isti težak način. U tom razdoblju, pokraj drugih nedaća na socijalnom, gospodarskom i nacionalnom području (to je doba raznih rekvijacija, kolektivizacija, prisilnog rada, uhićenja, migracija), Sveta Marija je izgubila i svoje tradicionalno ime.

Pitanje toponima, sanktorema, Sveta Marija toliko je signifikantno da zavređuje posebnu raspravu. S tog područja imamo radove mađarskoga kroatista Laszla Hadrovicsa (Múraközi helynevei, 1934.), Anđele Frančić (Međimurska ojkonomija i književni jezik, 1988.) i Zvonimira Bartolića (Narušavanje hrvatskih kajkavskih toponima, Toponim Međimurje, 1998.). Na ovome mjestu na njega treba barem podsjetiti. Izvorna hrvatska toponimija na udaru je već od sredine 19. stoljeća. Ona je bila žrtva raznih stranih političkih pritisaka, ali i zabluda koje su opterećivale razvoj hrvatskoga književnog jezika. U Međimurju je denominacija naseljenih toponima, ojkonima, i u doba mađarske vladavine i u komunističkom razdoblju provedena iz izrazito političkih motiva. Prvi val denominacije hrvatskih ojkonima u Međimurju proveden je 1887., prigodom dolaska cara i kralja Franje Josipa I. Njegovom je privolom Međimurje 1861. dano Mađarskoj. Našavši se u velikoj neprilici jer bi monarh mogao zapaziti da je došao u hrvatski kraj, mađarska je uprava izvršila denominaciju dijela hrvatskih ojkonima. Do početka 20. stoljeća denominacija je u Međimurju provedena u cijelosti. U toj denominaciji ojkonom Sveta Marija denominiran je u Mura Szent Marija. Inače, povijesni izvori govore da su na području današnje Svete Marije postojala dva naselja. Josip Bedeković u svojem velikom povijesnom djelu *Natale solum* (1752.), u topografskoj tabeli, *Tabula topographica Insulae Muro-Dravanae*, pod brojem 5 i 6 posebno bilježi Družilovec (Drusilovecz) i Sveta Marija (Sancta Maria). Zanimljivo, on ne bilježi Altarec, koji bilježe kanonske vizitacije. Pod brojem 7 Bedeković bilježi Donji Mihaljevec (Mihalyevecz inferior), a pod brojem 8 Čukovec (Csukovecz). Gotovo stotinu godina prije Bedekovića toponim Sveta Marija bilježi Stjepan Glavač u najstarijem zemljovidu Hrvatske koji je izradio jedan Hrvat (u knjizi priložen na str. 7.)

Nakon Drugoga svjetskoga rata ojkonomi koji su se razvili od sanktorema diskriminirani su, jednostavno brisani, pa je tako Sveta Marija dobila nakaradno ime Marija na Muri. U svojem neznanju komunistička administracija izvukla je iz naftalina mađarski toponim Mura Szent Marija. Prevevši ga na hrvatski, brisala je atribut Sveti i tako je dobila apsurdan naziv Marija na Muri, iako se mjesto nalazi gotovo na samoj obali Drave. Trajalo je to do 8. rujna 1990. kada je u prisutnosti brojnih oduševljenih mještana Svetoj Mariji vraćeno njezino povijesno ime. Tom sam povijesnom činu, držeći i govor, aktivno bio i nazočan, u svojstvu predsjednika povjerenstva za renominaciju ulica i mjesta u tadašnjoj općini Čakovec, koja je obuhvaćala cijelo Međimurje (svi sanktoreni nisu vraćeni, Sv. Jelena, Sv. Rok).

Konceptija ove župne monografije nešto je drugačija od nekih objavljenih mjesnih povjesnica. Iznoseći koncepciju, autori su izričito otklonili ulazak u općepovijesna i općenacionalna pitanja. Ograničili su se "na prikaz župe, župne crkve", prepustivši svjesno politička, gospodarska, sociološka, etnografska i etnološka pitanja stručnjacima tih područja. Ipak, valja reći, svaki će od stručnjaka spomenutih područja mnogo podataka pronaći upravo u ovoj župnoj monografiji.

Monografija "Župa Sveta Marija" prof. Andrije Lukinovića (iskusnoga arhivara i pisca brojnih radova i monografija) i vlč. Pavla Markača (pokretača i pisca nekoliko monografija), s vrlo detaljnom deskripcijom tegobne povijesti stanovnika i crkve Svete Marije i Mihaljevca, djelo je nepobitne vrijednosti. Ono će kao mala mjesna enciklopedija još dugo služiti na ponos i pouku sadašnjim i budućim naraštajima Svete Marije i Mihaljevca.

Dr. Zvonimir BARTOLIĆ

TAJANA SEKELJ IVANČAN: EARLY MEDIEVAL POTTERY IN NORTHERN CROATIA. TYPOLOGICAL AND CHRONOLOGICAL POTTERY ANALYSES AS INDICATORS OF THE SETTLEMENT OF THE TERRITORY BETWEEN THE RIVERS DRAVA AND SAVA FROM THE 10TH TO 13TH CENTURIES AD (RANOSREDNJOVJEKOVNA KERAMIKA U SJEVERNOJ HRVATSKOJ. TIPOLOŠKO-KRONOLOŠKA ANALIZA KERAMIKE KAO NASEOBINSKIH POKAZATELJA U MEĐURJEČJU DRAVE I SAVE OD 10. DO 13. STOLJEĆA) BAR International Series 914, Oxford, 2001., 335 str.

Knjiga dr. Tajane Sekelj Ivančan, znanstvene suradnice Instituta za arheologiju u Zagrebu, vrijedan je doprinos poznavanju srednjovjekovlja savsko-dravskog međurječja. Dapače, možemo naglasiti kako knjiga svojom sveobuhvatnošću, a opet detaljnom razradom zacrtane problematike, predstavlja raritet u arheološkoj literaturi koja obrađuje ranosrednjovjekovno razdoblje sjeverne Hrvatske od 10. do 13. stoljeća. Osnovicu te studije čini autoričin prijašnji rad *Catalogue of Medieval Sites in Continental Croatia*, BAR S615, Oxford, 1995., koji sadrži katalog srednjovjekovnih arheoloških nalazišta kontinentalne Hrvatske. Statističkom analizom srednjovjekovne građe autorica je došla do jasne spoznaje o nedostatku tipološke i kronološke analize arheološkog materijala koji najvećim dijelom čine keramički nalazi. Knjiga je rezultat višegodišnjeg prikupljanja podataka i studiranja arheološke srednjovjekovne građe pohranjene u muzejima sjeverne Hrvatske. Ona je rezultat i iscrpnog proučavanja analiza provedenih na materijalu koji potječe iz dobro istraženih i dokumentiranih europskih srednjovjekovnih nalazišta, a čiji se rezultati istraživanja, na osnovi povijesnih društveno-političkih značajki, mogu primijeniti pri proučavanju srednjovjekovlja na prostoru današnje sjeverne Hrvatske. T. Sekelj Ivančan iz opsežnog je opusa izdvojila keramičku građu s arheoloških nalazišta naseobinskog karaktera koji jednim dijelom pripadaju razdoblju za koje postoje dobro istražena groblja. Kao gornja vremenska granica uzeta je tatarska provala u ove krajeve 1242. godine koja se očitovala u dosadašnjim arheološkim istraživanjima zaposjedanih groblja. U promatranom razdoblju dolazi i do gradnje crkava romaničkog stila te su u obradu uzeti i nalazi keramike pronađeni na tim nalazištima sakralnog karaktera.

Knjiga je napisana na engleskom jeziku i objavljena u ediciji engleskog izdavača British Archaeological Reports čija je djelatnost izdavanje isključivo specijaliziranih arheoloških studija. Sastoji se od nekoliko tekstualnih cjelina koje obuhvaćaju autoričin predgovor (Foreword, str. 1), uvod u problematiku (Introduction, str. 2), pregled povijesnih događanja (Summary of principal historical events, str. 3 - 5), pregled povijesti istraživanja naselja (Historical summary of investigations of settlements, str. 6 - 9).

Slijedi popis lokaliteta abecednim redom (List of localities by alphabetical order, str. 10 - 64) gdje su iznesene generalije o nalazištima s kojih potječe promatrana građa, kao i o građi koja se čuva u muzejskim ustanovama bez točnih podataka o porijeklu. Svako nalazište popraćeno je topografskom kartom u mjerilu 1: 25000 s točno označenim položajem. Za nalazišta koja su arheološki iskopavana prikazani su situacijski planovi, tlocrti i presjeci relevantnih arheoloških struktura i slojeva. S područja današnje Osječko-baranjske županije prikazano je 21 nalazište. Razmatran je i materijal koji potječe s nepoznatih lokaliteta, a čuva se u Arheološkome muzeju u Zagrebu i u Muzeju Slavonije u Osijeku, kao i slučajni nalaz iz Dalja. S područja Koprivničko-križevačke županije izdvojeno je 19 nalazišta, Vukovarsko-srijemske 16, Požeško-slavonske sedam, Virovitičko-podravske šest, Brodsko-posavske tri te po dva nalazišta s područja Bjelovarsko-bilogorske, Međimurske, Varaždinske i Zagrebačke županije. Za pojedina nalazišta, na kojima su obavljena arheološka stratigrafska iskopavanja, autorica

je obradila keramičke nalaze i dala tablične prikaze udjela određenih oblika posuda, dijelova posuda te ukrasa, promatrajući ih kroz arheološke kontekste u kojima su pronađeni.

Sljedeća cjelina bavi se tipološkom i kronološkom analizom keramike i kompariranjem s keramičkim nalazima koji potječu s nalazišta izvan savsko-dravskog međurječja (*Typological and chronological analyses of pottery with analogies from the sites outside the Sava-Drava interfluves*, str. 65 - 97). Prije nego što se upustila u klasifikaciju keramike, autorica je odredila neke terminološke i metodološke smjernice. U dosadašnjoj znanstvenoj i stručnoj literaturi, koja obrađuje naseobinsku keramičku građu s područja Hrvatske, nije bilo pokušaja ujednačenog definiranja termina za pojedine vrste posuda, definiranja pojedinih grupa, tipova i varijanti posuda, kao niti pokušaja analiziranja opsežne keramičke građe radi dobivanja relativne kronologije. Nalazi su uglavnom opredjeljivani u široki vremenski raspon srednjeg vijeka. Čak i obilje keramičkih nalaza iz nekog istraživanja ne može nam pružiti relevantne podatke bez jasnog metodološkog pristupa koji mora počivati na nekim utvrđenim odrednicama. T. Sekelj Ivančan analitički obrađuje keramičke nalaze s promatranog područja po uzoru na analize napravljene izvan granica Hrvatske. Podaci o svakom predmetu grupirani su u nekoliko skupina: osnovni podaci podijeljeni u opće i metričke; tehnološki podaci koji sadrže informacije o boji posude, fakturi i tehnici izrade; morfološki podaci grupirani prema funkcionalnom obliku i tipologizacija pojedinih oblika te podaci o ukrašavanju posuda, pri čemu se razlučuju tipovi ukrasa i njihov smještaj na posudi te tehnike ukrašavanja. Keramički materijal autorica tretira analitički i interpretativno. Za svaki predmet predloženi su u tablicama iscrpni metrički podaci, a navedeni su i statistički grafički podaci o udjelu određenih tipova posuda i njihovih varijanti. Cjelina završava potpoglavljem o analogijama te kronološkim opredjeljenjem keramike.

U sljedećem poglavlju obrađuje problematiku naseljavanja hrvatskog savsko-dravskog međurječja od 10. do 13. stoljeća (*Settling of the Croatian Sava-Drava interfluves from the 10th to the 13th centuries*, str. 98 - 114). Temi je pristupljeno s aspekta promatranja organizacije naselja (na onim nalazištima gdje je to bilo moguće), postojanja graditeljskih i radioničkih aktivnosti u naselju, promatranja horizontalne stratigrafije nalazišta. Priložene su karte s prikazima rasprostranjenosti nalazišta naseobinskog karaktera, nalazišta sakralnog karaktera s pojedinačnim grobovima ili većim grobljima, nalazišta s tragovima graditeljskih aktivnosti te karta s prikazom rasprostranjenosti mačeva, slučajnih nalaza i ostava novca iz razdoblja od 10. do 13. stoljeća.

Zaključnim razmatranjem (*Concluding remarks*, str. 115 - 116) završava tekstualni dio znanstvenog aparata, a slijede iscrpan popis korištene literature (str. 117 - 125), popis kratica, karata, slika, tablica i sl.

Drugi dio knjige čini katalog nalaza, koji se sastoji od 25 tabli s crtežima i fotografijama keramičkih posuda i ulomaka posuda te detaljnim kataloškim opisom svakog predmeta (*Catalogue, Plates I-XCV*, str. 135 - 335).

Knjiga T. Sekelj Ivančan može poslužiti kao svojevrsna sinteza dosadašnjih saznanja o ranosrednjovjekovnim naseljima sjeverne Hrvatske iz razdoblja od 10. do 13. stoljeća. S druge strane, iscrpnim analitičkim pristupom obradi keramičke građe, knjiga postaje neizostavna literatura u znanstvenim i stručnim krugovima, posebice onima koji se bave razdobljem hrvatskog ranog srednjeg vijeka.

Tatjana TKALČEC

ZBORNİK UZ 70. OBLJETNICU DRAGUTINA PAVLIČEVIĆA**Ur. Ivan Čizmić, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb, 2002., 446 str.**

Poznati hrvatski povjesničar Dragutin Pavličević rođen je 15. siječnja 1932. u Luci Krmpotskoj pokraj Novog Vinodolskog. Odrastao je u Pleternici, u požeškom kraju, gdje su se njegovi roditelji nastanili 1935. godine. Školovao se u Pleternici, Požegi, Zagrebu i Beogradu. Na Sveučilištu u Zagrebu doktorirao je 1976. povijesne znanosti. Radni vijek počeo je 1950-ih godina, najprije kao nastavnik a onda i kao ravnatelj osnovne škole u Pleternici. Poslije je bio profesor na Pedagoškoj akademiji u Petrinji i ravnatelj tamošnje gimnazije. Početkom 1970-ih godina postaje urednikom povijesti u zagrebačkoj izdavačkoj kući "Školska knjiga". Zatim je dvadesetak godina radio u Institutu (kasnije Zavodu) za hrvatsku povijest pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bio je na usavršavanju u Grazu, Beču, Bratislavi i Marburgu. Posljednjih pet godina bio je zaposlen u Institutu društvenih znanosti "Ivo Pilar" u Zagrebu, odakle je krajem 2002. otišao u redovnu mirovinu. Uz Podravinu je vezan obiteljski (supruga mu je iz Koprivnice).

Tijekom proteklih 40-ak godina Pavličevićeva plodnog znanstvenoga rada nastao je respektabilan opus od gotovo 400 bibliografskih jedinica znanstvenih, preglednih, stručnih i popularnih radova. Napisao i objavio nekoliko monografija i sinteza, više udžbenika i priručnika, uredio i priredio niz zbornika i drugih djela, a njegova su djela prevedena i na strane jezike. Potvrdio se kao znanstvenik, urednik i predavač. Kao poseban oblik priznanja za njegov višegodišnji rad, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar" objavio je početkom 2003. u ediciji "Pro historia croatica" poseban Zbornik uz 70. obljetnicu Dragutina Pavličevića. Uredio ga je Ivan Čizmić, a u njemu je svoje priloge objelodanilo 40 suradnika iz Hrvatske i inozemstva.

Zbornik se sastoji od četiri dijela. U prvom su životopis i bibliografija profesora Pavličevića. U drugom su prilozima o pojedinim aspektima njegove plodne i raznovrsne povjesničarske djelatnosti: o sintezama i sintetskim pregledima, agrarnim odnosima i kućnim zadrugama, istočnom pitanju, gradišćanskim i drugim Hrvatima u okolnim zemljama, udžbenicima povijesti i dr. Treći dio obuhvaća 27 historiografskih priloga pozvanih suradnika, vrsnih stručnjaka na području povijesne znanosti, pretežno o raznim temama iz hrvatske povijesti od srednjovjekovlja do suvremenosti. Četvrti dio sadrži nekoliko priloga iz pera hrvatskih sociologa i demografa.

Pišući o Pavličevićevim znanstvenim priložima te nastavnoj i stručnoj djelatnosti, Mira Kolar ističe plodnost i raznovrsnost njegova djelovanja. Srećko Lipovčan analizira Pavličevićeve sintetske preglede i sinteze, zadržavajući se posebno na njegovoj Povijesti Hrvatske koja je između 1994. i 2002. doživjela tri izdanja. Agrarnim odnosima i kućnim zadrugama, posebnom području Pavličevićeva istraživačkog interesa, posvećen je prilog Krešimira Bušića. O Pavličevićevim radovima o Hrvatima i istočnom pitanju piše Ljiljana Dobrovšak. Pisac ovih redaka prikazao je njegove radove i djelatnosti na području istraživanja povijesti Hrvata u okolnim zemljama. Gradišćanskohrvatski povjesničar Robert Hajszan portretira Pavličevića kao "Gradišćanca", apostrofirajući njegove odnose i suradnju s Gradišćem i gradišćanskim Hrvatima. O Pavličeviću kao uredniku i piscu udžbenika piše Franko Mirošević. Dragutin Pasarić, bivši Pavličevićev student, prisjeća se slikovitosti i uvjerljivosti njegovih predavanja.

Raspravljajući o pojavi i razvoju glagoljice i staroslavenskog bogoslužja u Hrvatskoj, Mile Bogović u svom prilogu s ne baš neuvjerljivom argumentacijom zastupa stajalište kako je pitanje ishodišta glagoljice potencijalno znatno slojevitije od uvriježenoga vezivanja moguće pojave toga pisma uz slavenske apostole Ćirila i Metoda. Srednjovjekovna hrvatska loca credibilia - središta pismenosti i kulture - predmet su priloga Ante Gulina. Bugarska povjesničarka Rumjana Božilova daje prikaz hrvatsko-bugarskih odnosa tijekom proteklih 11 i pol stoljeća. Miroslav Bertoša piše o turskim trgovcima u luci Poreč i donosi tri dokumentirana fragmenta o tome iz prve polovice 17. stoljeća. Ivo Mažuran iznosi spoznaje o bitci kod Sente i habsburškom prodoru u Bosnu 1697., promatrajući ih kao

uvod u pregovore o miru između Svete lige i Osmanskoga Carstva 1699. godine. Idući tragom inventara crkve Sv. Petra u Supetarskoj Drazi, Lovorka Čoralić daje prinos poznavanju crkvene prošlosti otoka Raba. Nenad Moačanin bavi se u kratkim crtama problematikom “autonomije” osmanske Bosne. S krajiškim jelima i pićima u Karlovačkom generalatu i Banskoj krajini u 18. i 19. stoljeću upoznaje nas Ivan Jurišić. Agneza Szabo portretira istaknute žene iz jastrebarske i zagorske grane grofova Erdödy. Vukotinovićev Ilirisam i kroatizam iz 1842., klasično djelo hrvatske publicistike, analizira Srećko Lipovčan. Na gospodarsko proučavanje dalmatinskog seljaštva tijekom 19. stoljeća osvrće se Stijepo Obad. Filip Potrebica analizira obrt u Požeškoj županiji u vrijeme ukidanja cehova u drugoj polovici 19. stoljeća. O ulozi tajnika Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, Milana Krešića, u hrvatskom gospodarstvu raspravlja Mira Kolar. Ivica Golec piše o vojnom komunitetu Petrinji u posljednjem desetljeću njegova opstanka, tj. u vremenu između 1861. i 1871. godine. Analiza “Srbobrana”, srpskog narodnog kalendara u vremenu između 1892. i 1903., predmet je priloga Mate Artukovića. Hrvoje Matković piše o ulozi Stjepana Radića u hrvatskoj politici potkraj 19. stoljeća. Stjepan Matković ocrtava politički profil Eugena Kumičića na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Odjeke skupštinskoga pokreta u Hrvatskoj 1903. među američkim Hrvatima opisuje Ivan Čimić. Ivo Perić portretira zastupnike Hrvatske pučke seljačke stranke u Hrvatskom saboru od 1908. do 1918. godine. Ljubomir Antić analizira tisak kao vrelo za istraživanje iseljeničkog fenomena u Dalmaciji do Prvoga svjetskog rata. O Hrvatima iz južnougarskih područja u godinama od 1918. do 1920. piše Ante Sekulić. Zlatko Matijević iznosi spoznaje o nastanku i djelovanju hrvatskih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini od prvoprosinačkog akta 1918. do ožujskih parlamentarnih izbora 1923. godine. Djelatnost krčkog biskupa J. Srebrnića/Srebrnića u Kraljevini SHS od 1918. do 1929. predmet je priloga Petra Strčića. O sustavu političkog terora u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova raspravlja Bosiljka Janjatović. Frano Glavina upozorava na neobjavljeni novinski napis Joea Matošića iz 1941. godine. Revolucionarnu praksu jugoslavenskih komunista 1941./42. raščlanjuje Josip Jurčević. Na temelju građe iz američkih arhiva i drugih vrela, Tvrtko Jakovina upozorava da američki predsjednik Nixon, koji je 1970. za posjeta Zagrebu uskliknuo “Živjela Hrvatska!”, u biti nije podupirao “hrvatsko proljeće”.

Ivan Rogić u svome sociološkom prilogu daje obzor razumijevanja uloge elita u hrvatskoj modernizaciji. Drago Čengiđ na primjeru Međimurja raspravlja o lokalnom okružju i državi kao činiteljima poduzetničkog razvoja. O reprodukciji radno-sposobnog stanovništva u Hrvatskoj piše Alica Wertheimer-Baletić. Prisilnim i drugim ratom, prouzročenim migracijama stanovništva Hrvatske tijekom 1990-ih godina, bave se u svome demografskom prilogu Dražen Živić i Nenad Pokos.

Zbornik dr. Pavličevića zbir je vrijednih priloga iz pera vrsnih stručnjaka za hrvatsku prošlost i sadašnjost. Osim historiografskih, u zbornik je uvršteno i nekoliko socioloških i demografskih radova koji mu daju određenu notu interdisciplinarnosti kakva se u nas još dosta rijetko sreće u publikacijama ove vrste. Zbornik koji je pred nama nije samo prigodan oblik priznanja zaslužnom pojedincu nego je u mnogočemu i doprinos hrvatskoj historiografiji. Jednom riječju, to je knjiga koju valja imati.

Željko HOLJEVAC

KUTINA, POVIJESNO-KULTURNI PREGLED S IDENTITETOM DANAŠNJICE **Matica hrvatska, Kutina, 2003.**

U izdanju Matice hrvatske izlazi 2003. godine dugoočekivana monografija Kutine, “Kutina, povijesno-kulturni pregled s identitetom današnjice”. Monografija je plod zajedničkog rada lokalnih stručnjaka, stručnjaka Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatskog instituta za povijest i Instituta “Ivo Pilar”. Na

560 stranica nudi se ne samo povijesni i kulturni pregled Kutine i kutinske okolice (općine Popovača i Velika Ludina), već i razmišljanja Kutinčana o trenutačnoj i budućoj situaciji u gradu.

Nakon riječi nakladnika (str. 4) i predgovora (str. 5 - 15), tj. literarno inspiriranog sastavka lokalnog povjesničara Dragutina Pasarića o ljepoti Kutine i Moslavine, "Kutino, svijete moj", slijedi prva cjelina "Geografsko-demografske značajke kutinskog kraja" (str. 17 - 61). U prilogu Dražena Živića i Nenada Pokosa "Geografske značajke kutinskog kraja (grad Kutina, općine Popovača i Velika Ludina)" (str. 19 - 34) opisani su prometno-geografski položaj, reljef, klima, vode, tla i biljni pokrov te položaj u suvremenoj prostorno-geografskoj regionalizaciji Hrvatske. Njihov drugi prilog, "Demografska obilježja kutinskog kraja" (str. 34 - 59), osvrće se na popisno i prirodno kretanje stanovništva te strukturu stanovništva s obzirom na djelatnosti, aktivnost, spol, dob, naobrazbu i narodnost.

Druga, ujedno i najveća cjelina, "Povijesni pregled" (str. 61 - 379) počinje radom poznate kutinske arheologinje Ane Bobovec "Tragom arheoloških nalazišta Moslavine, najstarija svjedočanstva o postojanju života i ljudske djelatnosti na području Moslavine" (str. 63 - 85). Njezin prilog svjedoči o bogatim nalazištima iz neolitika, eneolitika, brončanog i željeznog doba te rimskog razdoblja i razvijenog srednjeg vijeka, ali i o potrebi budućih sustavnih istraživanja povijesti Moslavine. Marko Bedić posvećuje svoju pozornost srednjovjekovnoj župi Gračenica te položaju Kutine u kasnom srednjem vijeku "Kutina - najveće mjesto srednjovjekovne župe Gračenica" (str. 86 - 92). "Srednjovjekovni utvrđeni gradovi i posjedi u Moslavini" (str. 93 - 125) prilog je Milana Kruheka o brojnim utvrdama i posjedima u Moslavini (Moslavina, Garić, Jelen-grad, Košuta-grad, Bršljanovac, Deča, Plovdin, Desnica, Kutina, Gračenica), njihovu nastanku, djelovanju i "kraju" u turskim osvajanjima u 16. stoljeću. Budući da je područje Moslavine bilo rubno područje turskih osvajanja, Ive Mažuran u svom prilogu "Kutina i okolica u 18. stoljeću" (str. 125 - 147) opisuje oslobađanje od turske vladavine te proglašenje Kutine i njezine okolice komorskim dobrom zbog bogatih prirodnih resursa. O grofovima Erdödy, jednoj od najmoćnijih velikaških obitelji u Hrvatskoj, njihovu dolasku u Hrvatsku, obrambenim ratovima s Turcima, djelovanju u doba hrvatskog preporoda i modernizacije te posjedima u Moslavini pisala je Agneza Szabo u prilogu "Istaknuti članovi obitelji Erdödy s posebnim osvrtom na grad Kutinu" (str. 147 - 171). Ona je ujedno i autorica priloga "Kutina u doba hrvatskog narodnog preporoda i prvih desetljeća modernizacije" (str. 215 - 223). Dragutin Pavličević istražio je prilike na kutinskom i moslavačkom vlastelinstvu početkom 19. stoljeća te se pozabavio seljačkim nemirima i bunama, njihovim uzrocima i povodima, kolovođama, tijekom buna te istragom, suđenjima i kažnjavanjem pobunjenika u poglavlju "Nemiri i bune na kutinskom i moslavačkom vlastelinstvu 1815. - 1816. i 1837. godine" (str. 172 - 199).

"Trgovište Kutina i kutinski kotar u zbivanjima 1848. godine" (str. 199 - 214) Filipa Potrebece pokazuje da ni kutinski kraj nije "mirovao" 1848. godine, dapače djelovanje jednog od vodećih iliraca Ljudevita Vukotinića vezano je uz Moslavinu. Zajednički rad Dragutina Pavličevića, Marka Bedića i Maje Pasarić "Gospodarsko-društveni razvoj Kutine i Kutinštine u drugoj polovici 19. st." (str. 224 - 254) obraća najviše pozornosti na rad podružnica gospodarskog društva Hrvatske, gospodarske izložbe, lonjskopoljsku aferu, hajdučiju Joce Udmanića i gradnju prve željezničke pruge preko Kutine 1897. godine. O upravno-političkim i društvenim promjenama, životu i strukturi stanovništva koja se mijenja raspadom kućnih zadruga i doseljavanjem iz krških krajeva izvještava Dragutin Pavličević u prilogu "Događajnica ili kronika kutinskog područja u prijelaznom razdoblju, 1848. - 1903." (str. 255 - 261). Prilog Mire Kolar "Kutina i Moslavina na početku 20. stoljeća, do 1918. g." (str. 262 - 280) daje cjelokupnu gospodarsko-društvenu sliku prijeratne situacije u Moslavini. "Nemiri i politička previranja u Kutini potkraj 1918. godine" (str. 281 - 295) prilog je Dražena Kovačevića o nemirima i pljačkama u Kutini, ali i o političkim zahtjevima za demokracijom i republičkim uređenjem države. "Političko opredjeljivanje stanovništva kutinskoga kraja između dva svjetska rata" (str. 296 - 312) prilog je Hrvoja Matkovića u kojem autor utvrđivanjem rezultata skupštinskih izbora i njihovom analizom za kutinski

kraj dolazi do pouzdanih podataka i sigurnih pokazatelja o političkom opredjeljivanju stanovništva. Franko Mirošević opisuje razvoj antifašističkog pokreta i partizanskog rata u Moslavini u prilogu "Ratne prilike u Kutinskom kotaru i u Moslavini 1941. - 1945." (str. 313 - 327). Sljedeći prilog "Od "preokreta" do demokracije, 1945. - 1990." (str. 328 - 342) Dragutina Pasarića svojevrsna je kronologija događanja tijekom godina provedenih u SFRJ. Situaciju Kutine u novostvorenoj RH, stvaranje višestranačja, težnje za Moslavačkom županijom te djelovanje Stožera za obranu Petrokemije opisuje Ivan Gračaković u radu "Kutina u demokratskoj i samostalnoj Hrvatskoj" (str. 343 - 360). Budući da je kutinski kraj opet bio crta obrane, pozornost zaslužuje i poglavlje "Kutina u Domovinskom ratu" (str. 361 - 372) Dragutina Pasarića. U povijesnom dijelu nalaze se i sjećanja o životu, tj. djetinjstvu u Kutini, na mostu uz Kutinicu, 40-ih godina 20. st. rođene Kutinčanke Vlaste Tovornik Pazdera "Kutinsko djetinstvo u tri države" (str. 373 - 378). Esejom "Stari mlin moga djeda" (str. 378 - 379) učenice kutinske gimnazije "Tin Ujević" Sanele Orjević završava povijesni pregled Kutine i njezine okolice.

Treća cjelina "Kulturna baština" (str. 381 - 518) počinje prilogom Marijane Horvat, Željke Brlobaš i Ankice Čilaš "Kutinski govor" (str. 383 - 398) u kojem autorice analizom govora starih i mladih pokušavaju odgonetnuti što je to zapravo kutinski govor. Vanda Karač u prilogu "Pregled urbanog razvoja i arhitektonske baštine Kutine" (str. 398 - 429) opisuje Kutinu kao grad velikih kontrasta zbog postojećih različitih slojeva spomeničke baštine (od antike do suvremenog urbanog razvoja). Doris Baričević autorica je prvog priloga o baroknoj crkvi Marije Snježne u Kutini "Unutarnje uređenje župne crkve Majke Božje Snježne u Kutini i kapela na Gojlu" (str. 429 - 435) u kojem najviše pozornosti posvećuje oltarima. Analiza slika i pokušaj odgonetanja njihovih autora središnja je tema Marije Mirković u prilogu "Zidne i svodne slike u crkvi Marije Snježne u Kutini" (str. 436 - 451). "Stilska obilježja i tematika štafelajnih slika u crkvi Majke Božje Snježne u Kutini" (str. 452 - 460) rad je Mirjane Repanić-Braun o likovnim osobitostima i značenju tih slika, koje se skladno uklapaju u barokni interijer. Zlatko Karač pozabavio se u radu "Kutinska sinagoga" (str. 461 - 483) sudbinom jedne od vrijednih spomeničkih građevina nastalih na području Kutine, ali, nažalost, i nepovratno izgubljene. "Galerija Muzeja Moslavine" (str. 484 - 492) rad je Mladena Mitra koji opisuje osnivanje Galerije i nastanak njezinih zbirki. Slavica Moslavac daje pregled graditeljske baštine, narodnih nošnji, manifestacija narodnog stvaralaštva i narodnih običaja u prilogu "Pučka tradicija u pamćenju i suvremenom životu Kutine i jugoistočne Moslavine" (str. 493 - 509). Posljednji prilog u ovoj cjelini je "Pučko otvoreno učilište" (str. 510 - 518) Ljerke Čorak o povijesti i današnjem djelovanju te institucije.

Posljednja, četvrta cjelina "Elementi kutinskog života" (str. 519 - 554) sastavljena je od samo dva priloga: "Kutinčani o svom gradu" (str. 521 - 539) Ivana Rogića, Vlade Šakića, Anke Mišetić i Gerana Marka Miletića te "Ilustracije kutinskog ponosa" (str. 541 - 554) Dragutina Pasarića, koji se temelje na anketama provedenim među Kutinčanima o poimanju grada i gradskih vrijednosti.

Monografija Kutine završava sažecima na engleskom, njemačkom i talijanskom jeziku, namijenjenim budućim posjetiocima, o povijesti i ljepoti Kutine i okolice s kojima se moram i ja složiti.

Come to Kutina! Youll never forget it!

Kommen Sie nach Kutina, es wird Ihnen bestimmt in Erinnerung bleiben!

Venite a Kutina! Ne serberete un bel ricordo!

Monografija Kutine zaslužuje pozornost prvenstveno zbog stručnosti i raznolikosti sadržaja, ali i zbog brojnih fotografija. Ona je ujedno i početak popularizacije istraživanja bogate, ali zasad neistražene povijesti i kulturne baštine Moslavine.

140 GODINA ŽELJEZNICE U ZAGREBU (1862 - 2002), Zbornik znanstvenog skupa Hrvatske željeznice d.o.o. i Zavod za arhivistiku, pomoćne povijesne znanosti i filmologiju Hrvatskog državnog arhiva

Suizdavači: Sekcija za ekonomsku i socijalnu povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijest, Centar za ekonomsku i socijalnu povijest Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 120 str., Zagreb, 2003.

U povodu 140. obljetnice otvaranja željezničke pruge Zidani Most - Zagreb - Sisak, održan je 1. listopada 2002. godine u Zagrebu znanstveni skup "140 godina željeznice u Zagrebu (1862 - 2002)". Skup su zajednički organizirali Hrvatske željeznice i Zavod za arhivistiku, pomoćne povijesne znanosti i filmologiju Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, te članovi Sekcije za ekonomsku i socijalnu povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijest i Centra za ekonomsku i socijalnu povijest Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta. Tom su prilikom Hrvatski državni arhiv i Hrvatski željeznički muzej priredili i istoimenu izložbu, a neposredno nakon skupa tiskan je i zbornik u kojemu su okupljeni svi podneseni referati. Uz priložene tekstove zastupljen je i velik broj kartografskih i slikovnih prikaza.

Urednica zbornika Mirela Slukan Altić ističe u predgovoru kako gradnja željezničke pruge nije značila prekretnicu samo u prometnom povezivanju Hrvatske, već je daljnji razvoj željezničke mreže u velikoj mjeri predstavljao snažan poticaj gospodarskom razvoju tada tek stasaloj industrijskoj proizvodnji u Hrvatskoj.

Konstatirajući iznimnu važnost Zagreba u riječnom, cestovnom i željezničkom prometu, u svom radu "Uključivanje Zagreba u europsku željezničku mrežu 1862. godine" Mira Kolar naglašava kako 1862. godina predstavlja ne samo početak uključivanja Zagreba u željeznički promet u Europi, nego i početak njegova pretvaranja iz kulturnog i političkog središta u gospodarsko središte šireg područja. Analizirajući razvojni put i teškoće pri gradnji pruge u kontekstu postojanja alternativnih planova koji su išli u prilog izoliranja i zaobilaznja Zagrebu (gradnja pruge od Zemuna do mora), autorica zaključuje kako, unatoč nedostatku svečanog obilježavanja otvaranja pruge, dolazak prvog vlaka sa sisačke strane u Zagreb znači početak novog doba u prometnoj povijesti Hrvatske. Zagreb je na taj način postao kao glavni grad Hrvatske i nezaobilazna spojnica Dalmacije i Slavonije.

Helena Bunijevac u radu "Izgradnja pruge Zidani Most - Zareb - Sisak kao početak oblikovanja zagrebačkog željezničkog čvorišta" analizira nastanak te pruge s pozicija sjecišta prometnih longitudinalnih i transversalnih smjerova kojima se otvaranjem ove pruge 1862. godine ostvario najkraći put između zapadne, srednje i istočne Europe te Jadrana. Autorica napominje kako su ovakve izravne veze zapadnoeuropskih zemalja s jugoistokom Europe pridonijele ranom uključivanju Zagreba i njegove šire okolice u sustav europske željezničke mreže.

"Historijsko-geografsko značenje pruga u sjeverozapadnoj Hrvatskoj" naslov je rada Dragutina Feletara i u njemu autor analizira sve one čimbenike (povijesne, geografske, ekonomske itd.) koji su presudno utjecali na razvoj željezničke mreže na prostoru sjeverozapadne Hrvatske. Feletar također analizira najvažnije njene smjerove, kao što su međimurska pruga, zakanjsko-koprivnički smjer, zagorska pruga, te pakračke i bjelovarske pruge, da bi na kraju dao jasnu razradu suvremenog razvoja i demografsko-ekonomskog značenja željezničkih pruga na hrvatskom sjeverozapadu.

Naglasak u radu Mirele Slukan Altić "Željezničke pruge i kolodvori u regulacijskim osnovama grada Zagreba" jest na utjecaju gradnje željezničke mreže na svekoliki urbani razvoj grada Zagreba. S jedne strane, ističe autorica, dolazak željeznice za grad Zagreb označava početak bržega gospodarskog razvoja (posebice njegove industrije), a s druge strane, željeznica i njezini ključni objekti (kolodvori) postaju dominantan čimbenik budućeg urbanističkog razvoja Zagreba. U radu se također analiziraju

planovi i rasprave o smještaju i budućnosti pruga i kolodvora te o njihovu utjecaju na daljnji razvoj grada.

U radu “Željezničko povezivanje grada Zagreba s dolinom rijeke Drave u 19. stoljeću” Hrvoje Petrić analizira pitanje željezničkog povezivanja grada Zagreba s dolinom rijeke Drave u kontekstu složenih procesa koji su se tijekom 19. stoljeća odvijali na panonskom prostoru. Osim što objašnjava niz prijedloga vezanih uz gradnju željezničkih veza sa Zagrebom dolinom rijeke Drave, pozornost usmjeruje na planiranje te otvaranje dviju željezničkih veza grada Zagreba s ovim dravskim prostorom 1870. i 1886. godine. Te su veze, zaključuje Petrić, učinile Zagreb željezničkim čvorištem u kojem su se stjecale pruge iz panonskog, jadranskog, podunavskog i alpskog prostora.

Željko Holjevac u radu “Hrvatski tisak o dolasku željeznice u Zagreb 1. listopada 1862. godine” iznosi prve vijesti o tome u hrvatskim novinama te razloge očite skromnosti u priopćavanju o prvom dolasku vlaka pronalazi u različitim političkim i drugim stajalištima njihovih urednika.

O nastanku i djelovanju Hrvatskog željezničkog muzeja te o vrijednoj izložbenoj građi i raritetnim željezničkim vozilima, kao i o nužnoj i hitnoj potrebi zaštite muzejske građe, piše u radu “Razvoj i djelovanje Hrvatskog željezničkog muzeja” Helena Bunijevac.

Ivan Mirnik u radu “Željezničke medalje” prikazuje nekoliko vrijednih austrijskih, bosansko-hercegovačkih, engleskih, hrvatskih, ruskih i talijanskih medalja i plaketa iz 19. i 20. stoljeća koje se odnose na željeznice i tunele, a čuvaju se u numizmatičkoj zbirci zagrebačkog Arheološkog muzeja.

Analizirajući “Perspektive razvoja željezničke pruge državna granica - Savski Marof - Zagreb Zapadni kolodvor - Sisak”, Damir Brkić zaključuje kako u usporedbi s razdobljem prije posljednjeg rata (1991. - 1995.) prijevoz u cijelini na toj pruži bilježi pad, dok je jedino iznimka gradsko-prigradski prijevoz koji se povećao nekoliko puta.

U zajedničkim radovima Srećka Kreča, Antuna Stipetića i Slobodana Kaštela “Paneuropski prometni koridori i drugi međunarodni prometni smjerovi u Hrvatskoj (utvrđivanje potrebe za ažuriranjem, dopunom i daljnjim aktivnostima) te Josipa Božičevića, Srećka Kreča i Dragana Bdanjka “Stanje željeznica u svijetu i Europi i tržišno usmjereni preustroj željeznice”, sa stručnog se aspekta promatraju i analiziraju domaći i svjetski trendovi razvoja željezničkog prometa.

Zbornik završava prilogom s okruglog stola o budućnosti hrvatskih željeznica, koji je održan 1. listopada 2002. u Hrvatskom državnom arhivu u sklopu proslave Dana Hrvatskih željeznica.

Ivica ŠUTE

**GRADSKO KOMUNALNO PODUZEĆE KOMUNALAC 1958. - 2003.
- POLA STOLJEĆA U SLUŽBI GRADA KOPRIVNICE,
Meridijani, Koprivnica 2003., 147 str.**

Povodom obilježavanja 45. godišnjice djelovanja Gradskog komunalnog poduzeća Komunalac u Koprivnici, izašla je u nakladi Nakladničke kuće Meridijani početkom 2003. godine spomenica “Gradsko stambeno poduzeće Komunalac 1958.-2003. - Pola stoljeća u službi grada Koprivnice”. Izdavanje ove spomenice potaknulo je samo poduzeće Komunalac, knjigu su uredili dr. Dragutin Feletar, Krunoslav Godek, Josip Pobi i Nedjeljko Potroško, a autori teksta su dr. Dragutin Feletar i Hrvoje Petrić. Spomenica je bogato opremljena fotografijama iz prošlosti i sadašnjosti Koprivnice i djelovanja komunalne službe u Koprivnici te samog poduzeća Komunalac. Osim fotografija objavljene su i preslike dokumenata važnih za osnivanje i djelovanje Komunalca u ovih 45 godina postojanja, te 12 tablica i nekoliko grafičkih prikaza. U spomenicu nas uvodi predgovor koji je napisao predsjednik

Uprave GKP Komunalca Josip Pobi, u kojem nas ukratko upoznaje s razvojem komunalne službe u Koprivnici, osnivanjem GKP Komunalca i njegovim djelovanjem danas.

Razvoju komunalne službe u Koprivnici do osnivanja Komunalca 1958. godine posvećeno je cijelo prvo poglavlje spomenice "Povijesni razvitak komunalnih funkcija u Koprivnici do 1958. godine". U ovome poglavlju autori teksta pišu o razvoju komunalne službe u Koprivnici u vrijeme njezina urbanog razvoja, koji počinje krajem 18. stoljeća i svoju kulminaciju doživljava u drugoj polovici 19. stoljeća, kada se ruše stari gradski bedemi, a grad se širi na okolna prigradska naselja koja postaju dio nove urbane cjeline. Uz rušenje gradskih bedema, kao odlučujući faktor u urbanom razvoju Koprivnice, autori teksta navode gradnju željezničke pruge Zagreb - Budimpešta 1869. godine, koja je prolazila kroz Koprivnicu i grad uključila u suvremena gospodarska strujanja. Urbani razvoj potaknuo je modernizaciju komunalne službe, čije začetke u Koprivnici možemo pratiti cijelo 19. stoljeće, dok svoje prve modernije obrise dobiva u vrijeme gradonačelnika Josipa Vragovića (1906. - 1913.). Grad 1910. godine dobiva plinsku rasvjetu, uređuju se gradska groblja i parkovi, prvi put asfaltiraju se gradske ulice, te se uređuje pitanje gradskog vodovoda i kanalizacije. Autori teksta posvetili su posebnu pozornost razvoju svake tih komunalnih funkcija i to od najranijeg spomena u izvorima pa do 1945. godine. U prvim godinama poslije Drugog svjetskog rata komunalna služba u Koprivnici bila je loše organizirana i na niskom tehnološkom stupnju. Osim ekonomske krize koja je pogodila zemlju stradalu u ratu i novog socijalističkog modela gospodarenja, glavni uzrok lošoj organiziranosti i tehnološkom nazadovanju komunalnih službi bila je rascjepkana organizacijska struktura komunalnih funkcija, o čemu autori pišu na kraju prvog poglavlja ove spomenice.

Gospodarski razvoj, porast stanovništva i lagan porast životnog standarda građana krajem pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća povećali su gradske potrebe za komunalnim uslugama. Dotadašnja rascjepkana organizacijska struktura komunalnih funkcija više nije nikako mogla zadovoljiti gradske potrebe, stoga se pristupalo osnivanju jednog komunalnog poduzeća koje će objediniti i rukovoditi svim komunalnim funkcijama. Rješenjem Narodnog odbora općine Koprivnica od 26. travnja 1958. godine osnovano je Komunalno poduzeće Koprivnica, preteča današnjeg GKP Komunalac. Njegovo osnivanje i prve godine rada autori su opisali u drugome poglavlju ove spomenice "Osnivanje i prve godine rada komunalnog poduzeća Koprivnica". Govore o osnivanju Komunalnog poduzeća Koprivnica, o prvim godinama njegova rada i razvoju komunalnih i obrtničkih usluga u gradu do 1966. godine, kada mijenja ime u "Komunalac" - zanatsko, građevno i uslužno poduzeće Koprivnica. Na kraju ovoga poglavlja autori su se osvrnuli na početak plinifikacije koprivničkog kraja 1968. godine gradnjom plinovoda između Jagnjedovca i Koprivnice.

Dalje autori pišu o razvoju Komunalca u razdoblju od 1970. do 1990. godine, tako da su treće poglavlje ove spomenice naslovili "Razvoj GKP Komunalac od 1970. do 1990. godine". U skladu s reorganizacijom socijalističkoga gospodarstva reorganizira se i rad u Komunalcu, porastom stanovništva širi se i grad, a potrebe za komunalnim uslugama postaju sve veće i raznovrsnije. Prateći ovaj trend, broj zaposlenih u Komunalcu se iz godine u godinu sve više povećava, što ilustriraju tabelarni prikazi. Osim komunalnih funkcija. Komunalac povećava raspon svojih djelatnosti te se počinje baviti građevinskom djelatnošću, pružanjem zanatskih usluga te prodajom na veliko i malo opreme i materijala za građevinsku i zanatsku proizvodnju. Proširenje djelatnosti i poboljšanje usluga koje pruža Komunalac prate modernizacija i povećanje tehničke opreme. Godine 1978. Komunalac napušta staro sjedište na Trgu dr. Tome Baradeka i seli se u novosagrađenu zgradu u Mosnoj ulici. Izvanredne rezultate koje je Komunalac postigao u razdoblju do 1990. godine, nastavio je postizati i u samostalnoj Hrvatskoj nakon 1990. godine. Djelovanju Komunalca od osamostaljenja Hrvatske u spomenici su posvećena dva poglavlja. Četvrto poglavlje "Suvremeni razvoj GKP Komunalac od 1990. do danas" napisali su autori prva tri poglavlja u spomenici, dr. D. Feletar i H. Petrić, dok je peto poglavlje, koje je ujedno završno, "Vizija daljnjeg razvoja GKP Komunalac" napisao predsjednik

Uprave GKP Komunalac Josip Pobi. U četvrtom poglavlju autori pišu o prestrukturiranju Komunalca početkom devedesetih godina u skladu s novom gospodarskom orijentacijom Republike Hrvatske, kada se iz Komunalca izdvaja građevinska djelatnost i organizira u posebno Montažno-građevinsko poduzeće Koprivnica, koje kasnije mijenja ime u Koming. Od trenutačne djelatnosti Komunalca, koja je najbolje iskazana brojnim fotografijama, i o budućim planovima i programima koje tek treba ostvariti, govori u završnom tekstu spomenice predsjednik Uprave GKP Komunalac Josip Pobi, koji je ujedno napisao i predgovor spomenice, te je ovim svojim tekstom dao i zaključnu riječ.

Na kraju spomenice nalazi se "Popis svih zaposlenih u Komunalcu od 1959. do 31. 12. 2002." s njihovim imenima i prezimenima, imenom oca i datumom rođenja, kao i popis osnovnih izvora i literature, koji može dobro poslužiti kao polazna točka svakome tko se želi baviti poviješću Koprivnice i koprivničkoga kraja.

Ova spomenica izvrstan je primjer proučavanja povijesti i važnosti pojedinih lokalnih gospodarskih i uslužnih organizacija i poduzeća te ujedno vrijedan prilog proučavanju gospodarskog i urbanog razvoja grada Koprivnice, a samim time i Hrvatske.

Daniel PATAFTA

IVANUŠ PERGOŠIĆ, DECRETUM 1574, HRVATSKI KAJKAVSKI EDITIO PRINCEPS, za tisak priredio i priloge napisao: Zvonimir Bartolić, Matica hrvatska Čakovec i Zrinski, Čakovec 2003., str. 572.

Za poznavanje pravne povijesti zemalja krune Sv. Stjepana u ranom novom vijeku nezaobilazno je djelo Ivanuša Pergošića, *Decretum*, tiskano u Nedelišću 1574. godine, objavljeno ove godine zaslugom Zvonimira Bartolića iz Čakovca. Nakladnici su u predgovoru napisali: "Najstarija hrvatska kajkavska tiskana knjiga - hrvatski kajkavski editio princeps - *Decretum* Ivanuša Pergošića, otkako je daleke 1574. u Nedelišću, na dohvrat turskih topova, tiskan sada se tek nakon punih 429 godina u Hrvatskoj ponovno objavljuje... I sama tiskara svjedoči da je Hrvatska bila Europa. Govoreći ovo ipak moramo spomenuti jednu obljetnicu: četiristotu obljetnicu smrti Jurja Zrinskog (1549. - 1603.). Tiskaru je utemeljio kad mu je bilo nešto više od 20 godina. Očito je da bez njegove ne samo ratničke nego i kulturne hrabrosti tiskare u Nedelišću, pa niti *Decretuma* ne bi bilo."

Decretum Ivanuša Pergošića je nerazdvojan od plodne kulturne djelatnosti obitelji Zrinski na hrvatskom tlu, a pogotovo od znamenitog Jurja Zrinskog (1549. - 1603.). Puni naslov djela je "Decretum koteroga je Werbeuczi Istvan diachki popiszal a poterdil ga ie Laszlou koteri e za Matiasem Kral bil za use Gospode i Plemenitih hotieniem koteri pod Wugherske corune ladanie slisse. Od Ivanussa Pergossicha na Szloviensski iezik obermien." Kao što se vidi iz naslova, Ivanuš Pergošić je napravio kajkavski prijevod (i prilagodbu) znamenitog pravog djela *Tripartitum* autora Istvana Werböczyja (Stjepana Vrbovečkog) iz 1517. godine. Werböczy (Vrbovečki) je nakon Dožine bune (1514.) sabrao sve dotadašnje uobičajene pravne norme, koje je prihvatio Ugarski sabor, a potvrdio kralj Vladislav II. Jagelović. Iako djelo nije dobilo kraljev pečat, ono je 1517. bilo tiskano u Beču pod naslovom *Decretum opus tripartitum iuris consuetudinarii incltyi regni Hungaria* (ili skraćeno *Tripartitum*). Zanimljivo je spomenuti da je 1565. Werböczyjevo djelo preveo na mađarski jezik Balazs Vörös, bilježnik Biharske županije.

Prema Bartolićevoj studiji, Werböczyjev "Decretum ima tri dijela pa mu odatle i alternativni naziv *Tripartitum*. U literaturi se katkada navodi i pod imenom *Tripartit*. U prvom dijelu *Decretuma* govori se o plemstvu, stjecanju plemstva, o plemićkim pravima, privilegijama, o crkvenim nadarbinama, kraljevskim darovnicama, nasljeđivanju plemićkih dobara, o omeđivanju plemićkih posjeda, o bračnom imovinskom pravu... U drugom dijelu *Decretuma* govori se o zakonima unutar hrvatsko-ugarske

države, zatim o statutima, običajima, privilegijama. Posebno se govori o pečatima, njihovoj vrijednosti i krivotvorinama. Isto tako govori se o sudskim postupcima. U trećem dijelu Decretuma govori se o posebnim pravima u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Erdelju, govori se o homagiju, kaznama za umorstvo, zločincima, običajima erdeljskih Sikula i o pravnoj regulaciji slobodnih kraljevskih gradova. Na kraju se također govori i o zakletvi Židova...”

Poslije uvodnih tekstova i tumača latinskih riječi, prije Pervoga tituluša, objašnjavajući naslov, Pergošić sam za Decretum veli da su “Na tri strane razdvojene knjige vu katerih su onih orsagov kateri pod vugersku korunu sliše se pravde od Werböczy Ištvana na dijački popisane, a od iste od Ivanuša Pergošića na slovienski jezik obrnjenje 1574.” Autor govori i o Pergošićevu prijevodu. “Pergošićev Decretum se u ponečem razlikuje od Werböczyjevoa. Pergošićeva Perva strana, Pars prima, ima dva tituluša manje. Osim toga, Pergošić je ispustio čitav vrlo opširan Werböczyjev Prologus, Predgovor od 16 tituluša...”

Nakon predgovora slijedi preslik Pergošićeva Decretuma, a potom je tiskana vrijedna transkripcija istog djela koju je načinio Zvonimir Bartolić. Ona će zasigurno biti od neprocjenjive vrijednosti budućim istraživačima hrvatske prošlosti jer na primjeren način približava tekst Decretuma čitateljima.

Posljednji dio knjige čine priloge kojima je autor Zvonimir Bartolić. Prvi od njih je prilog o hrvatskoj tiskari u Nedelišću u doba Zrinskih. Drugi je opsežna studija o samom djelu Decretum Ivanuša Pergošića. Iza toga su tumači manje poznatih riječi, izraza i pojmova, Pergošićev razlikovni dijalektalni rječnik te pribilježbe uz čitanje Pergošićeva Decretuma. Svemu su pridodani popis literature te sažeci na hrvatskom, njemačkom i engleskom jeziku.

U recenziji Stjepka Težaka piše, uz ostalo: “Ne treba objašnjavati koliko je korisno imati danas preslikani i transkribirani Pergošićev prijevod. Važno je naglasiti da je to Bartolić učinio na najbolji način. Pergošić je svoj prijevod pisao u trima verzijama: u više kajkavskoj, kajkavsko-čakavsko-štokavskoj i manje kajkavskoj verziji... Glede samog prijevoda s latinskoga jezika Bartolić na temelju podataka do kojih su došli proučavatelji što su mu prethodili i vlastitog proučavanja pokazuje da Pergošić nije doslovno prevodio nego je tekst prilagođavao namjeni. U dijelu koji se odnosi na Ugre ponešto je skraćivao, a neke je dijelove koji se tiču Hrvata i nadopunjavao.”

Zanimljiva je recenzija Jože Skoka u kojoj je, uz ostalo, spomenuo: “Svojom znanstvenom akribnošću koja je u reprintu i kritičkom izdanju usmjerena, ne samo jezičnim i “tekstološkim” problemima, nego i kulturološkim pitanjima, povijesnog i književnopovijesnog karaktera, Zvonimir Bartolić donosi rezultate koji su ilustrativni za genezu samog djela, ali i za njegovo značenje u genezi kajkavskog jezika i kajkavske književnosti, ali i za njegovo pravno značenje... Bartolić nam ovim izdanjem omogućuje novi, putniji i sadržajni susret s Pergošićem kojega ćemo čitati s radoznalošću i kritičnošću spram sadržaja njegova Decretuma... no taj ćemo srednjovjekovni pravni kodeks s asocijacijom na njegove norme čitati i u prepoznavanju značajki njegova, u svakom slučaju, originalnog kajkavskog jezika.”

Knjizi je logično pridodan životopis priređivača ovog djela i pisca priloga Zvonimira Bartolića, koji je najzaslužniji za objavljivanje ovog izdanja Decretuma. Ovo izdanje je tiskano na kvalitetnom papiru uz odlično otisnute popratne grafičke priloge. Spomenimo da su urednici knjige Zvonimir Bartolić i Tomo Blažeka, a članovi uredničkog odbora: Zvonimir Bartolić, Drago Bišćan, Tomo Blažeka, Josip Bratulić, Ernest Fišer, Dragutin Feletar, Vladimir Halić, Dragutin Horvat, Zlatko Horvat, Zvonko Kovač, Valentin Putanec, Joža Skok i Stjepko Težak. Recenzenti su Valentin Putanec, Joža Skok i Stjepko Težak, tehnički urednici Boris Resman i Josip Cvetko, prijepis izvornika je napravio Franjo Marcuš, računalni unos Nevenka Šardi, prijevod sažetka na engleski i njemački jezik Vladimir Legac, a naslovnu stranu dizajnirao je Dragutin-Dado Štebih.

Preostaje da još kažemo nekoliko riječi o Ivanušu Pergošiću, autoru-prevoditelju Decretuma. On se rodio najvjerojatnije oko 1521. ili 1522. na moslavačkom prostoru. Bio je učitelj (rektor gradske škole)

u Zagrebu, te gradski i županijski bilježnik (notar) u Varaždinu. Upravo je posljednji podatak vrlo važan za upoznavanje s razlozima iznimno brzog prijevoda Werböczyjeva Tripartituma na kajkavski, objavljenog tiskom Rudolfa Hoffhaltera (rodom iz Donje Lendave u Prekmurju) 10. kolovoza 1574. godine u Nedelišću. Osim toga djela, Pergošić je u Varaždinu 1587. objavio spis Erazma Roterdamskog "Praefationes et epistolae" s još nekim spisima. Umro je u Varaždinu 1592. godine, a svojim je prijevodom (i prilagodbom) Decretuma zadužio kasnije generacije.

Na kraju, moramo odati iskrene čestitke na trudu oko priređivanja najnovijeg izdanja Pergošićeva Decretuma Zvonimiru Bartoliću, kojim je najširoj javnosti približio izvrstan izvor za povijest, pravo, kulturu i svakodnevni život, koji je bio u praktičnoj primjeni od 16. do 19. stoljeća.

Hrvoje PETRIĆ

**STVARALAČKI POTENCIJALI U FUNKCIJI DRUŠTVENO-EKONOMSKOG
I KULTURNOG RAZVOJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE,
ZBORNİK RADOVA MEĐUNARODNOG ZNANSTVENOG SIMPOZIJA,
Zagreb - Varaždin 2002., 564 str.**

U organizaciji Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu, održan je 21. i 22. studenoga 2002. godine međunarodni znanstveni skup "Stvaralački potencijali u funkciji društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske". Većina referata s tog skupa, njih 42, objavljeni su u opsežnom zborniku, koji su uredili akademici Andro Mohorovičić i Vladimir Stipetić.

Želja je organizatora simpozija bila da meritoran skup znanstvenika naznači glavne prednosti sjeverozapadne Hrvatske, koje bi mogle biti izvorište potencijala za sadašnji i budući razvitak. Stoga je i zbornik sastavljen od vrlo različitih i raznorodnih tema. Uvršteni su članci o vrlo različitim značajkama sjeverozapadne Hrvatske: geologija, arheologija, povijest, gospodarstvo, demografija, poljoprivreda, šumarstvo, promet i veze, kultura, književnost, glazba, likovne umjetnosti, urbanizam, arhitektura, graditeljstvo itd.

Da bismo potkrijepili raznovrsnost tema i interesa, ovdje ćemo nabrojati sve autore: Z. Sabati, A. Mohorovičić, V. Stipetić, M. Zelić, B. Omrčen, D. Miočev, V. Brkić, B. Bojanić Obad Ščitaroci, M. Obad Ščitaroci, N. Božić, D. Krajnik, V. Veselica, M. Čavlek, M. Cingula, M. Klačmer, R. Jovančević, H. Petrić, S. Dvorski, R. Gotić, I. Gotić, D. Gregurinčić, R. Brkić, F. Ruža, S. Pegan, Z. Matotan, M. Kolar, I. Trokter, M. Klemm, A. Jembrih, T. Đurić, A. Šimunić, I. Hećimović, D. Grđan, V. Hudoletnjak, R. Lončarić, M. Amadori, M. Šimek, Y. Nikolajević Ažnjuk, M. V. Priymych, D. Peričić, B. Filipan, S. Hranjec, S. Kopljar, Z. Kopljar, Lj. Perči, M. Žugaj, K. Kero, B. Bojanić Glavica, D. Dobrinić, T. Hunjak, P. Parat, F. Križanić, T. Koren, A. Hozjan, S. Ozimec, E. Stipetić i M. Tomorad.

Velika većina referata odnosi se na povijesne značajke sjeverozapadne Hrvatske. Primjerice, dobro je obrađena kompleksna tema o demografskom i ekonomskom razvoju gradskih naselja na prijelazu iz staroga u novi vijek, a tek lapidarno uvjeti razvitka industrije u Varaždinu početkom 20. stoljeća. I uvodni referat o gospodarskom razvitku Hrvatske tijekom 20. stoljeća tek je naznačio neke demografske i gospodarske značajke, bez naznake utjecaja na budući razvitak. Vrlo dokumentirano prikazan je razvoj mlinarstva sjeverozapadne Hrvatske od 1941. godine, te spomenička baština kao faktor društveno-ekonomskog razvitka.

Objavljen je niz tema koje više pripadaju kakvom kulturološkom simpoziju, jer im nije jasna veza prema zadacima suvremenoga gospodarskoga razvoja. To se, primjerice, odnosi na naznaku kajkavske svijesti, tehničke i slične opise spašavanja starih pročelja zgrada, arheološka iskopavanja, budućnost kajkavštine, kraljevske sajamske povlastice Varaždinskim Toplicama, knjižnicu obitelji Bombelles,

jozefinske vojne karte, skladateljski opus Ivana Wenera, egipatsku zbirku u Gradskome muzeju u Varaždinu itd.

Poticajnih analiza sadašnjeg stanja najvažnijih gospodarskih i društvenih faktora sjeverozapadne Hrvatske u ovom je zborniku zapravo vrlo malo. Doduše, govori se o procesima globalizacije, turističke valorizacije, čimbenicima regionalnoga razvoja, poreznom sustavu, pa djelomično i o transformaciji industrije i poljoprivrede, zatim o ekologiji i otpadu, prirodnim izvorima, edukaciji i slično. Međutim, nije postavljen koncept znanstvenog skupa, koji bi sustavno i stručno odgovorio na izazove novoga razvoja na pragu postindustrijskoga doba. U šarenilu tema čije su stvarne konotacije tek dotaknute, a većina ključnih problema razvoja nije ni spomenuta, teško se snalazi i nije jasno što se njihovim objavljivanjem zapravo željelo. Čini se stoga da će i ovaj znanstveni skup, pa i objavljeni zbornik, ostati tek jedan broj u aktivnosti HAZU, bez većih refleksija na traženje puta prema što bržem restrukturiranju gospodarskih i društvenih značajki sjeverozapadne Hrvatske.

Dragutin FELETAR

**“SCIENTIA PODRAVINA - glasilo Povijesnog društva Koprivnica”,
br. 16, Koprivnica 2002., 20. str.**

Povijesno društvo Koprivnica izdalo je u rujnu 2002. godine 16. broj svoga časopisa Scientia Podravina, u vlastitoj nakladi. Od 1989. Povijesno društvo Koprivnica izdaje svoje glasilo, a urednik je Mirko Lukavski. Glasilo je osnovano na inicijativu Dragutina Feletara. I prije je izlazilo u suradnji s Geografskim društvom Koprivnica, te prvenstveno donosi teme vezane uz Podravinu, osvrte na razne znanstvene skupove i izvještaje o raznim aktivnostima Povijesnog društva Koprivnica.

U uvodnom dijelu časopisa nalazi se sadržaj i pozdravna riječ urednika u kojoj se on ukratko osvrće na održavanje kulturno-povijesnog simpozija Mogersdorf u Koprivnici i na značajnu ulogu predsjednice Povijesnog društva Koprivnica Ružice Špoljar u promicanju povijesnih vrednota podravskog kraja. Tu se također nalazi i popis aktivnosti koje je organiziralo Povijesno društvo Koprivnica u 2001. godini i koji možda najbolje svjedoči o velikoj aktivnosti. Od tih aktivnosti treba spomenuti različita znanstvena predavanja, znanstveni skup “Podravina i Koprivnica krajem 18. i početkom 19. stoljeća”, stručne ekskurzije u Lonjsko polje, Bavarsku i Pečuh, te izložbu fotografija Bolte Špoljara o Lonjskom polju. Na kraju uvodnog dijela časopisa nalazi se kraći tekst u kojem stoji da Povijesno društvo ima 95 članova i kolikim financijskim sredstvima raspolaže, te popis svih znanstvenih skupova koje društvo organizira svake godine, od 1996., povodom Dana grada Koprivnice kako bi se potaknulo proučavanje zavičajne povijesne građe.

Prvi tekst u časopisu znanstveni je rad dr. sc. Agneze Szabo pod naslovom “O istaknutim velikaškim obiteljima hrvatske Podravine i njihovim doprinosima na području kulture i prosvjete”. U ovome članku autorica je dala znanstveni pogled na velikaške obitelji Erdödy, Pejačević, Patačić, Ožegović-Balabaševački, Zdenčaj od Zahromić grada i Keglevići Bužimski, tj. na one članove ili grane tih obitelji koji su imali svoje posjede u Podravini od 13. do polovine 18. stoljeća. Autorica je, kao što se iz samoga naslova vidi, dala pregled tih obitelji koje su svaka u svoje vrijeme dale značajan doprinos na području kulture i prosvjete u hrvatskoj Podravini. To autorica posebno naglašava kako bi se razlikovala od onog dijela Podravine koji se danas nalazi u Republici Mađarskoj, gdje su pojedine od ovih velikaških obitelj također imale svoje posjede. Ovaj rad također je dragocjeni doprinos poznavanju vlasničkih odnosa u Podravini u dužem povijesnom razdoblju.

Sljedeći znanstveni rad, “Gospodarsko stanje Podravine od 1527. - 1699. - 1765.”, obrađuje gospodarsku povijest Podravine a napisala ga je prof. dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević. Tijekom

višegodišnjeg bavljenja gospodarskom poviješću autorica je izdala veliki broj znanstvenih radova iz gospodarske povijesti Hrvatske, a ovaj rad je također dio njezina doprinosa proučavanju gospodarske povijesti Hrvatske i rodne joj Podravine. Autorica obrađuje gospodarstvo Podravine u dva razdoblja hrvatske povijesti. Prvo razdoblje od 1527. do 1669. odnosi se na vrijeme osmanlijskih provala u Hrvatsku i osvajanje velikog dijela Podravine, postupno oslobađanje hrvatskih krajeva od Osmanlija koje je potvrđeno Mirom u Srijemski Karlovcima 1699. godine. U ovome razdoblju gospodarstvo Podravine na najnižem je stupnju, a razlog su osmanlijske provale i pustošenja koja su rezultirala bježanjem seljačkog stanovništva u sigurnije krajeve. Drugo razdoblje obuhvaća vrijeme nakon Mira u Srijemskim Karlovcima 1699. do preseljenja sjedišta generala Varaždinske krajine u Bjelovar 1765. godine. U postosmanlijskom razdoblju Koprivnica i veći dio Podravine u sastavu su Vojne krajine, ponovno se naseljavaju opustjeli krajevi i obnavlja se gospodarska proizvodnja na selu, a u gradovima se osnivaju cehovi i obnavlja se trgovina.

“Vlasnički odnosi oko srednjovjekovnih Bregi (Mikrotopografija dijela Podravine)” rad je Ranka Pavleša, u kojem autor piše na temelju izvora iz Nadbiskupskog arhiva o posjedu Bregi, u neposrednoj okolini Koprivnice, u srednjem vijeku. Pritom autor koristi i novopronađene podatke o Bregima i donosi nove teorije drugih autora, koji su pisali o Bregima i veličini toga posjeda u srednjem vijeku. Uz ovaj rad također je priložena karta posjeda Bregi u srednjem vijeku.

Jakša Raguža je u kraćem radu “Osnovne demografske promjene u Podravini pod osmanskom vlašću” dao osvrt na promjene u sastavu stanovništva Podravine u 16. stoljeću kada su završena osmanlijska osvajanja u Podravini i kada se konstituirala osmanska vlast u osvojenim područjima. Ovo je ujedno i razdoblje velikih demografskih promjena kada se na područje današnje Podravine, uz domaće katoličko i islamizirano stanovništvo, doseljava pravoslavno stanovništvo, uglavnom vlaško, muslimansko stanovništvo i katoličko stanovništvo iz Bosne, Dalmacije i drugih krajeva koji su potpali pod osmansku vlast.

Željko Holjevac autor je “Osvrta na 32. međunarodni kulturno-povijesni simpozij Mogersdorf u Koprivnici od 2. do 9. srpnja 2002. godine”. U osvrtu autor daje pregled događanja na simpoziju, donosi imena svih sudionika i naslove njihovih radova na temu “Crkva, država i društvo u panonskom prostoru u 20. stoljeću”. Autor se osvrnuo i na početke održavanja ovoga simpozija od 1969. godine, zemlje sudionice, porijeklo njegova imena, prijašnje simpozije u Hrvatskoj - općenito, autor donosi kratak povijesni pregled od osnivanja simpozija Mogersdorf. Na temu simpozija Mogersdorf također je napisan još jedan osvrt u ovom broju. Vedran Vrabec autor je kraćeg teksta “Mogersdorf 2002. - (Pogled s druge strane)”, u kojem se osvrnuo na održavanje simpozija Mogersdorf u Koprivnici 2002. godine sa stajališta organizatora i domaćina.

Kraći rad “Grafički izvori 16. i 17. stoljeća za poznavanje koprivničke tvrđave” rad je dr. Andreja Žmegača. Autor se kratko osvrnuo na izgled koprivničke tvrđave u 16. i 17. stoljeću prema grafičkim izvorima iz toga vremena, te uspoređuje izgled koprivničkih bedema s bedemima nekih drugih onodobnih tvrđava.

S doktoricom povijesti Mirom Kolar-Dimitrijević, redovnom profesoricom na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, rođenom Koprivničankom, razgovarala je I. Dubravec. Dr. Kolar-Dimitrijević odgovorila je na pitanja o svojoj vezi s rodnim gradom i svojim koprivničkim korijenima, o svome povjesničarskom radu i znanstvenoj karijeri, kao i na pitanja o svrhi i načinu proučavanja povijesti. Dala je i svoj pohvalni pogled na trenutačno stanje u proučavanju povijesti u Koprivnici. Razgovorom s dr. Mirom Kolar-Dimitrijević završava i ovaj časopis. Na samome kraju još se nalazi obavijest da je iz tiska izašla knjiga Ranka Pavleša “Koprivničko i đurđevačko vlastelinstvo” te tri slike sa stručnih ekskurzija u Lonjsko polje, Bavarsku i Pečuh koje je organiziralo Povijesno društvo Koprivnica.

Ovaj časopis vjeran je pokazatelj ideja o promicanju proučavanja povijesti Podravine, koje aktivno i profesionalno promiče Povijesno društvo Koprivnica.

Danijel PATAFTA

**PODRAVSKI ZBORNİK 2002., 28, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE,
Koprivnica 2002., 1-432.**

Vrlo dragocjeno izdanje za grad Koprivnicu i Podravinu je edicija "Podravski zbornik" koji izlazi od 1975. godine. Njegova dragocjenost leži u najširoj multidisciplinarnosti, u mogućnosti da se u jednom časopisu nađu različiti stručnjaci, ali također i pjesnici i književnici koji se potvrđuju i traže svoj put k afirmaciji, svatko tko zavređuje da mu misao i djelo ostanu trajno zabilježeni. No, tko je bio jednom urednik ovakvog izdanja, a to je u ovom slučaju i sada prof. Dražen Ernečić, zna probleme koje donosi upravo karakteristika ovakvog časopisa. Prilozi nisu naručeni, već pristižu, često u zadnji čas, pa ih treba svrstati u rubrike koje mogu biti više ili manje sretno izabrane, ali svakako ih uvjetuju članci u zborniku. Naime, 28. broj je podijeljen, nakon uvodnih riječi glavnog urednika koje su i izvod iz izlaganja "Podravski zbornik jučer, danas, sutra" na međunarodnom stručnom skupu "Muzejske publikacije i novi mediji" u Zagrebu 12. studenoga 2001. godine, u deset tematskih cjelina: 1. Suvremene teme; 2. Zaštita spomenika kulture; 3. Povijest i kulturna povijest; 4. Etnologija i etnografija; 5. Arheologija; 6. Prirodoslovlje; 7. Ogleđi i sjećanja; 8. Knjižničarstvo; 9. Književni prilozi - esejistika, poezija, proza i 10. Bibliografija Podravskog zbornika. Neki radovi nisu baš najsretnije svrstani u određenu tematsku cjelinu, neke su tematske cjeline preopširne, a druge preuske, pa bi bilo dobro da se o toj podjeli još razmisli i da se ona napokon definira za dulje razdoblje. Smatramo da sve struke trebaju biti ravnopravno zastupljene, a očito je da je poglavlje Povijest i kulturna povijest preopširno. U taj blok je stavljena i povijest zdravstva, i povijest školstva, i radovi iz povijesti književnosti, i radovi iz povijesti vatrogastva, i radovi iz crkvene povijesti, i radovi iz političke povijesti, i memoarski radovi iz geografije (V. Fučijaš), dakle sve što nije ušlo u druge cjeline. Gdje bi trebalo staviti članke o povijesti muzike kakav je rad o Vladi Dolencu te posebne radove o slikarima Podravine kakav je npr. rad Mladena Pavkovića o Ivanu Generaliću u ovom Zborniku, jer mislim da oni nikako ne bi trebali biti u tematskoj cjelini Ogleđi i sjećanja. Napokon što je povijest nego također sjećanje na prošlost? Dakako, sve to treba promisliti i pronaći najbolje rješenje kako bi se cjeline Podravskog zbornika ustalile. Trpanje svega u Povijest i kulturna povijest, kao i u Ogleđe i sjećanja, nije dobro. Treba naći bolje rješenje.

S obzirom na karakter časopisa u kojemu se objavljuje prikaz, osvrnut ću se samo na demografske, arheološke, etnografske i povijesne radove, uključujući i povijest umjetnosti, dakle ono što danas spada u skupinu "povijest" matičnog povjerenstva za znanost Republike Hrvatske.

"Demografska obilježja Podravine" dr. sc. Dražena Živića i dr. sc. Nenada Pokosa iz Instituta društvenih znanosti "Ivo Pilar" donose vrijedan prikaz tih obilježja na području nekadašnjih velikih općina Ludbreg, Koprivnica i Đurđevac, koje su egzistirale do 1992. U radu su obrađeni svi demografski elementi koji se u demografiji uzimaju kao bitni (kretanje stanovništva sa svojim elementima, strukturno-demografska obilježja: dobno-spolna struktura, ekonomska struktura, narodnosna struktura), ali nisu svi elementi prikazani za isto razdoblje. Iako je težište rada na najnovijem popisu, u pojedinim poglavljima se koriste rezultati prijašnjih popisa, što stvara izvjesnu nedorečenost, utoliko više što rad nema zaključak. U istu skupinu treba ubrojiti rad Mladena Matice "Utjecaj tranzicije na strukturu stanovništva grada Đurđevca", dok je rad Zdravka Šimunića "Geotermalni potencijali u Podravini" interpretacija iz elaborata "GEOEN-a", i to onaj koji se odnosi na korištenje geotermalne energije, odnosno posebno lokacije Lunjkovec-Kutnjak, koji se dijelom već

i realizira. Zanimljivo je da ni kod jednog od spomenuta tri rada nema vremenskog okvira. Mislim kako je činjenica da su svrstani u skupinu Suvremene teme poprilično neodređena, jer takve su teme i mnogi ostali radovi u ovom zborniku.

U tematskom bloku Zaštita spomenika kulture Kristina Zloušić-Iđaković iz Konzervatorskog odjela Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture izvještava o nadopunama provedbenog urbanističkog plana povijesne jezgre Koprivnice iz 1978. godine, s naglašavanjem onoga što treba posebno čuvati. Vrlo je vrijedan rad Draženke Jalšić-Ernečić iz Muzeja grada Koprivnice i galerije u kojem je elaborirala muzeološku koncepciju i stalni postav zbirke dr. Vladimira Malančeca koja je, s obzirom da je očuvano jedinstvo nekretnine s pokretninama, jedinstven primjer informacije o životu ugledne građanske odvjjetničke obitelji u prvim godinama 20. stoljeća. Velimir Ivezić iz Restauratorskog centra Ludbreg opisuje golem trud koji je učinjen kako bi se spasila slika sv. Jeronima iz 18. st., pronađena u Donjoj Višnjici, kao i slika sv. Florijana iz 19. stoljeća koja je naslikana na istom platnu. Dr. sc. Šefka Horvat-Kurbegović iz Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu stavila je težište na restauriranje i konzerviranje oltara sv. Josipa u rimokatoličkoj župnoj crkvi Presvetog Trojstva u Legradu. Mislim da bi ovdje trebalo uvrstiti i rad Mladena Pavkovića o Ivanu Generaliću.

U domeni kartografske povijesti, koja je u novije vrijeme postala najzanimljivija povijesna pomoćna znanost, dr. sc. Mirela Slukan-Altić iz Hrvatskog državnog arhiva prikazala je na osnovi starih karata 16. do 19. stoljeća kako su rijeke Mura i Drava sudbinski utjecale na život ovog mjesta, određivši njegov prostorni razvoj, fizionomsko-morfološku strukturu i funkcionalna obilježja i u današnjem vremenu, kada je mjesto zahvaćeno snažnom depopulacijom, izgubivši prednosti koje su mu donosile bogatstvo.

Povijest Osnovne škole Andrije Palmovića u Rasinji vrlo je kvalitetno obradio nastavnik te škole Krunoslav Belaj, koristeći vrijednu Spomenicu škole pa je razdoblje poslije 1826. opisano mnogo detaljnije nego ono ranije kada se iznose podaci prema kanonskim vizitacijama ili iz radova drugih istraživača. Belaj se potrudio rekonstruirati i rad škole poslije 1945., kao i rad područnih škola Kutnjak, Kuzminec, Ivančec, Subotica Podravska, Duga Rijeka, Prkos i Veliki Poganac.

Socijalnoj i ekonomskoj povijesti pripada rad Mire Kolar-Dimitrijević o Koprivničancu dr. Jurju Ščetincu (1898. - 1939.), koji je djelovao praktički i teoretski na socijalnom polju, a u svoje je vrijeme bio najbolji poznavatelj korporativnog fašističkog sustava u Hrvatskoj.

U crkvenu, ali i političku povijest trebamo uvrstiti rad mr. sc. Ivice Zvonara iz Odsjeka za povijesne znanosti HAZU iz Zagreba, koji je odlično obradio svećenički i politički život dr. Frana Barca (Šemovci, 1872. - Zagreb, 1940.), koji je ostavio snažan trag u katoličkom životu Požege gdje je bio prefekt požeškog kolegija i kasnije u Zagrebu, njegujući uvijek veze sa zavičajem. Politički je bio pravaš, pa zajedničar i konačno potpredsjednik Hrvatske federalističke seljačke stranke kojoj je dr. Ante Trumbić bio predsjednik. Kvalitetan je i rad dr. med. Milivoja Kovačića, koji je obradio cjelokupni život i djelovanje svećenika - katehete u koprivničkim školama, Mihovila Kolarića (Koprivnica, 1880. - KPD Stara Gradiška, 1948.), a koji je bio prepoznatljiv i u društvenom životu Koprivnice, osobito u pjevačkim društvima "Podravec" i "Domoljub" gdje je bio zborovođa.

Dr. sc. Zdravko Dizdar iz Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu prezentirao je u svom radu godinama stjecane spoznaje o politici ljevice na području Koprivnice od 1929. do 1941. godine. Dizdar s posebnom pozornošću obrađuje kretanja na lijevom krilu Hrvatske seljačke stranke, dajući osvrt na podlogu na kojoj se uspješno razvijao takav specifičan pokret.

Dr. M. Kovačić obogatio je kulturnu baštinu Koprivnice biografijom ljekarnika Josipa Milhofera, koji je rođen u Cvetkovcu pokraj Koprivnice te je mladost proveo u Koprivnici. On je autoru dao zanimljive podatke o svojem životu u Koprivnici kada je bio član židovske zajednice u Koprivnici, kao i o svojem životu u državi Izrael. Dr. med. Krešimir Švarc opisao je djelovanje koprivničkih Židova od 1929. do 1941. godine na svoj poznati način, obogaćujući našu spoznaju o Židovima kao nosiocima

gospodarskog i društvenog života u ovom gradu u vrijeme kada se njihov utjecaj najjače osjećao. Dr. Švarc je najbolji poznavatelj te problematike i svaki njegov prilog je hvalevrijedan.

Najnovijoj povijesti pripada rad Martina Špegelja o Hrvatskoj i Podravini ratne 1991. i 1992. godine. Špegelj se od sredine 1990. do 1993. nalazio u samom vrhu Hrvatske vojske, te je svoja sjećanja izložio u memoarskoj formi u svojoj knjizi, a u sažetoj formi i u ovom radu.

U povijest novinstva treba uvrstiti vrlo kvalitetan prikaz Hrvoja Šlabeka iz Podravke d.d. o listu Podravka koji je 2002. proslavio 40. godišnjicu, ali se Šlabek osvrnuo samo na prvih 13 godina kada su urednici bili Stanko Lauš (1962.), Jovo Rojčević (1964. - 1969.) i Ivo Čičin-Mašansker (od 1969.).

Dr. med. Sanja Švarc-Janjanin iz županijske bolnice "Dr. Tomislav Bardek" u Koprivnici osvrnula se na dvadeset godina rada Odjela za fizikalnu medicinu, rehabilitaciju i reumatologiju, posebice na rad dr. Ivana Mesića koji je osnovao i vodio taj odjel niz godina. Bolnica je u Domovinskom ratu djelovala kao pozadinska te je u njoj liječeno 293 ranjenika, od kojih su mnogi tretirani i fizikalnom medicinom i rehabilitacijom.

Budući da postoji cjelina Etnologija i Etnografija, odličan rad Vladimira Miholeka o pogrebnim običajima u Đurđevcu ne bi trebao biti u skupini Povijest jer se temelji na zapisima i etnografskoj metodologiji, pisan na način kako to čini Josip Lovretić u svojoj uzornoj monografiji "Otok", koja je bila predloškom i Antunu Radiću prilikom izrade njegove "Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu" 1897 godine.

Sjećanja Vladimira Fučijaša, istaknutog dugogodišnjeg suradnika Radiotelevizije Zagreb, o Ferdinandovcu vrlo su zanimljiva i vrijedna i dobro je da ih je napisao jer Ferdinandovac je uvijek bio "Bogu za leđima", pa se o njemu malo čulo i znalo.

Etnografski blok sadrži rad Ane Mlinar o etnografskoj zbirci obitelji Čamba i Bukovčan. Danijela Vrtiprah napisala je zapis o "čehalcu" u Hlebinama. Zanimljiv mi je rad Zlate i Andrije Kovača o izradi prekrasnih i bogatih narodnih nošnji Koprivničkog Ivanca. Venija Bobnjarić-Vučković piše o kovačima, a Branka Markulinčić Evers o ruralnoj arhitekturi i običajima ludbreških vinograda.

Arheološki blok sadrži rad dr. sc. Tajane Sekelj Ivančan i Tatjane Tkalčec o probnim arheološkim istraživanjima u okolici Torčeca 2002. Igor Kulenović i Miona Muštra opisuju krunište s lavljim parom iz šljunčare Gabajeva greda iz rimskog vremena.

Blok Prirodoslovlje sadrži rad poznatog stručnjaka dr. sc. Radovana Kranjčevića koji opisuje današnje stanje jezera Šoderice te daje prijedloge za sanaciju i revitalizaciju ovog važnog turističkog lokaliteta, koji je gotovo upropašten biološkom nebrigom i ispuštanjem otpadnih voda u jezero. Mislim da je Kranjčevićev poziv vrisak u pomoć koji bi svakako trebalo poslušati i pomoći jezeru da vrati staru ljepotu i čistoću. U istu skupinu spada i rad Krunoslava Arača koji prati boravak ptica na jezeru Šoderica tijekom zime 2001./2002., što je zapravo dokaz da je jezero izvanredno vrijedno i za preživljavanje ptičjeg svijeta i spašavanje ugroženih vrsta.

U Podravskom zborniku postoji mnogo radova koji pripadaju povijesti književnosti. Tu bih uvrstila rad Branka Begovića o Petru Preradoviću, ali i brojne napise posvećene preminuloj književnici Boženi Loborec, o čemu neću pisati, kao ni o brojnim književnim priložima raznih vrsta poznatih i manje poznatih autora u skupini Književni prilozi, koje je priredio urednik za književnost Slavko Fijačko. Svakako ovamo pripada i rad opata Vatroslava Frkina koji govori o knjižnici franjevačkog samostana u Koprivnici, premda je crkvena povijest zastupana i kroz životopise Barca i Kolarića.

Na kraju treba pohvaliti bibliografiju Podravskog zbornika Božice Anić za razdoblje od 1995. do 2001., te vrlo lijepu likovnu opremu koju zahvaljujemo trudu Draženke Jalšić Ernečić, ali i trudu svih drugih suradnika. Svakako da časopis tako bogatog profila treba i dalje izlaziti jer je identifikacijska kulturna karta grada Koprivnice, odnosno Podravine u hrvatskom prostoru, stoga je vrata kroz koja se ulazi u suvremene probleme ovog kraja.

Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ

**CRIS, ČASOPIS POVIJESNOG DRUŠTVA KRIŽEVCI,
god. IV., br. 1/2002., Križevci, 2002., 74. str.**

Časopis Povijesnog društva Križevci, CRIS, pokrenut je 1999. g. i otad izlazi redovito jednom godišnje. U njemu se objavljuju tekstovi iz povijesti, zatim etnologije, povijesti umjetnosti, arheologije i ostalih disciplina koje, uz ostalo, pokrivaju i obrađuju tematiku o prošlosti Križevaca, križevačkog kraja i njegove baštine te Križevčana koji su pridonijeli kulturi i znanosti cijele Hrvatske.

Sadržaj ovog broja Crisa čini trinaest priloga tematikom vezanih uz povijest i kulturu Križevaca. Prilozi nisu recenzirani, ali mogli bismo ih podijeliti u dvije kategorije: prilozi sinteznog, preglednog ili analitičkog karaktera, koji su popraćeni sažetkom na hrvatskom i engleskom jeziku, te prilozi u kojima se daje prikaz djelatnosti Društva, prikaz knjiga i prikaz obljetnica važnih za Križevčane, a vezanih uz 2002. godinu.

Katarina Čavlek daje pregled svih djelatnosti Društva u tekstu "Djelatnost Povijesnog društva Križevci u 2001. godini" (5-6). Uz brojne stručne izlete po Hrvatskoj i izvan nje, kao i posjete raznim izložbama, Društvo je organiziralo javna predavanja povijesne tematike, a stupilo je i u suradnju sa Zavodom za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u vezi s organiziranjem međunarodnog znanstvenog skupa o etnokonfesionalnim promjenama na području Križevačke županije i Varaždinskoga generalata u ranom novom vijeku (1450. - 1800.), koji je održan u Križevcima u lipnju 2002. godine.

Lana Okroša u članku "Nastavak arheološkog istraživanja prapovijesnog nalazišta u Brezovljanima" (7-10, 3 ilustrativnih priloga) donosi rezultate arheoloških istraživanja neolitičkog naselja, koja je obavio Gradski muzej Križevci pod vodstvom autorice članka i dr. Zorka Markovića. Istraživanja su počela 1973. godine pod vodstvom dr. S. Dimitrijevića iz Arheološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu i upozorila su na vrlo značajno arheološko nalazište. Istraživanjem 2001. obuhvaćen je stambeni dio radioničkog dijela naselja istraživanog 1973. godine. Ističe se nalaz podnice prvog nadzemnog stambenog objekta iz razdoblja neolitika na širem području središnje Hrvatske.

Zdenko Balog autor je članka "Mogući neostvoreni projekt crkve Sv. Križa u Križevcima" (11-17, 5 ilustrativnih priloga) u kojem je dao nešto kraću inačicu studije objavljene u časopisu Peristil. Rad je usredotočen na kasnogotičku obnovu svetišta te na razjašnjavanje pitanja zašto je taj zahvat ostao nedorečen i nespretno završen. Utvrdio je kako je prvobitni projekt obnove planiran od strane radionice vjerojatno posredno vezane uz difuziju praške škole, posebno ptujsko-lepoglavske linije, i to najkasnije polovinom 15. stoljeća. Iz nekih je razloga tijekom radova došlo do promjene projekta i drugačije konačne izvedbe.

Tatjana Tkalčec u članku "Stari grad Čanjevo" (18-25, 6 ilustrativnih priloga) daje pregled podataka iz povijesnih izvora o jednom od najslabije očuvanih srednjovjekovnih tvrdih gradova sjeverozapadne Hrvatske, kao i prikaz sadašnjeg stanja utvrde. Čanjevo se u povijesnim izvorima spominje od kraja 13. stoljeća kao zemlja (terra), kasnije kao posjed (possesio), a kao castrum Chanyo spominje se tek 1557. godine. Utvrđivanje stvarne starosti (je li grad podignut neposredno nakon provale Tatara 1241. ili na izmaku kasnog srednjeg vijeka), kao i slojevitosti ovog tvrdog grada, omogućila bi tek arheološka istraživanja. Prestankom turskih opasnosti u 17. stoljeću čanjevačka utvrda gubi na važnosti i napušta se, a podno nje se gradi barokna kurija.

Hrvoje Petrić je priložio članak "Prilog poznavanju intelektualnih gibanja u srednjovjekovnoj Slavoniji kroz veze s europskim sveučilištima, s posebnim osvrtom na Križevce i okolicu" (26-32, 1 tablica). Iz priloga je vidljiva relativno velika mobilnost dijela kasnosrednjovjekovnih studenata. Na osnovi dosadašnjih saznanja, koja će se dopuniti budućim istraživanjima, autor zaključuje kako su studenti iz Slavonije najčešće studirali u Beču ili u talijanskim sveučilišnim središtima. U zapadnom dijelu Križevačke županije najpotpuniji su podaci za grad Križevce. Najveći je broj studenata iz križevačkog kraja studirao na bečkom sveučilištu krajem 14. i u prva četiri desetljeća 15. stoljeća.

U članku "Poljana Križevačka" (33-43, 2 tablice) Ivan Peklić navodi podatke o naseljavanju i kulturnom životu mjesta, od njegova prvog spomena u pisanim povijesnim izvorima 1267. godine pa do današnjih dana. Daje pregled srednjovjekovnih posjednika, djelovanja Crkve, DVD-a Poljana Križevačka te prosvjetnog rada. Izlaže popis učitelja s godinama obavljanja učiteljske službe u Poljani Križevačkoj te detaljan popis broja polaznika škole od školske godine 1875./76. do 1986./87.

"Obnova izgorjelog sela Kolarec" (44-51, 5 ilustrativnih priloga) rad je Jasenke Kranjčević u kojem autorica predstavlja jedinstven primjer total dizajna planiranog ruralnog naselja na području Hrvatske. Obnova u cijelosti izgorjelog sela trajala je od 1938. do 1941. godine, a organizirala ju je Hrvatska seljačka stranka. Izradu prostornog plana, projektiranje građevina, gradnju, nadzor i uređenje interijera i eksterijera vodio je graditelj Srećko Florschütz. Prilikom projektiranja seoskih građevina nastojalo se ostvariti idealan tip seljačke kuće s njezinim varijacijama. Autorica ocjenjuje obnovu Kolarca kao uzor koji se dijelom može primijeniti i prilikom oživljavanja današnjih ruralnih prostora.

Slijedi članak "Nekoliko crtica o božićnim običajima križevačkog kraja" (52-56) u kojem Melita Habdija daje pregled običaja vezanih uz božićni ciklus od početka došašća ili adventa, preko dana Sv. Barbare, Sv. Nikole, Badnjaka pa do Bogojavljanja ili Sv. Tri kralja. Opisani običaji temelje se na etnološkoj usmenoj građi zabilježenoj u selima Sv. Ivan Žabno, Sv. Petar Orehovec, Gornja Rijeka, Sv. Petar Čvrstec, Veliki Raven, Majurec, Cirkvena i Šopron.

Zoran Homen autor je članka "Prisjećanje na rođenu Križevčanku, slikaricu Jelku Struppi uz 130. obljetnicu rođenja" (57-61, 6 slika). Tijekom travnja 2002. mogla se u Gradskom muzeju Križevci razgledati izložba koja je obišla više muzeja i galerija Hrvatske - "Hrvatske slikarice plemkinje". Tada su bili predstavljeni i radovi Jelke Struppi bar. Wolkensperg. Autor daje prikaz njezina podrijetla, djetinjstva i školovanja te razvijanja slikarskog talenta. Svoja bogata čuvstva gluhonijema je umjetnica izražavala vrhunskim slikarskim djelima. Umrula je 1946., a svoje posljednje dane proživjela je u Zagrebu skromno i pomalo zaboravljeno.

U Crisu su nadalje objavljeni kraći prikazi: "Križevačko nakladništvo u 2001. i 2002. godini" (62-65) Marijane Žulj, zatim prikaz knjige "Križevačka preparandija (1920. - 1965.)" (66) Terezije Horvat. Objavljen je popis održanih predavanja na međunarodnom znanstvenom skupu "Etnokonfesionalne promjene na području Križevačke županije i Varaždinskoga generalata u ranom novom vijeku (1450. - 1800.)" (67-68) koji je održan u Križevcima od 26. do 28. lipnja 2002. u organizaciji Zavoda za hrvatsku povijest, Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Povijesnog društva Križevci. Objavljen je i pregled zanimljivosti iz povijesti i kulture Križevaca i okolice, obljetnice vezane uz 2002. godinu (69-71), zatim sjećanje na preminulog člana društva Emila Jelića (72), a časopis završava uputama autorima na hrvatskom (73) i engleskom (74) jeziku.

Tatjana TKALČEC